

«SPILLET OM TROMSØ»

15 år etter: Datidens metode for dagens utfordringer?

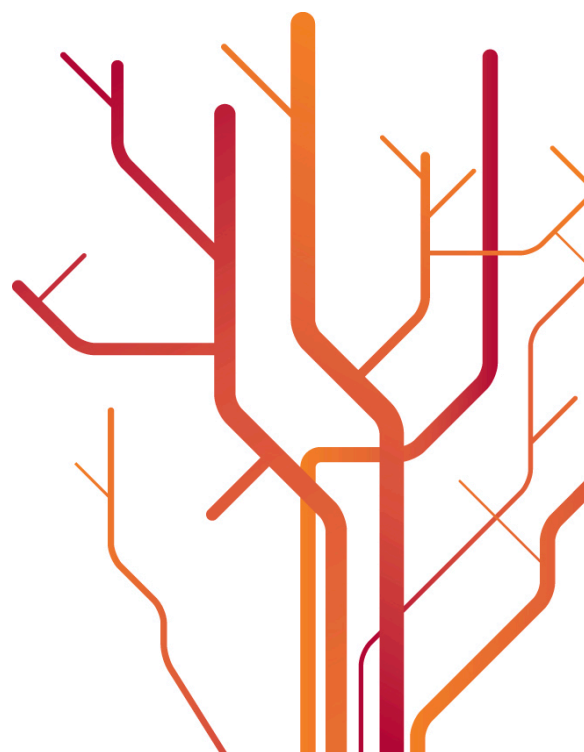

Milan Dunderović

Masteroppgave i samfunnsplanlegging og kulturforståelse

SPL-3900

Mai 2013

TAKK

Miljøverndepartementet for tildelt stipend som har gjort det lettere for meg å kombinere min tilværelse som fulltidsstudent og fulltidsansatt. Jeg vil rette en takk til mine kollegaer i Tromsø kommune, Byutvikling, som på hver sin måte har bidratt til min arbeidsprosess. Meget stor takk til de som denne avhandlingen ikke hadde blitt til uten: Erling Steenstrup (pusheren) som gravde fram arkivmateriale som hadde gått i glemmeboka, byutviklingsjefen Erik Øwre og professor Knut Eirik Dahl som jeg har hatt mange samtaler med under arbeidet. Stor takk til professor Rolf Gaasland for korrekturlesningen. Takk til PIJLJ, Viljar og Nora.

INNHOOLD

1. INTRODUKSJON	3
2. PLANLEGGINGSMETODE.....	8
3. ARBEIDSMETODE.....	18
Intervjudata	21
4. «SPILLET OM TROMSØ».....	25
Rammer for «Spillet om Tromsø»	25
De seks satsingsområdene for miljøbyene	27
Drivkraften	33
«Spillet»s gang.....	36
«Arkitekturanalyse av områdene langs Stakkevollveien»	38
Endring av veistruktur – endring av geografisk status til Stakkevollvegen.....	39
Handlingsplan etter analysen	44
«ABC-notat»	45
«Notat A».....	46
«Notat B».....	47
«Notat C»	48
«Byplananalyse av områdene langs Strandveien»	49
«Byplananalyse av Vestre brohode/Seminartomt – Utgravninger i den framtidige byen»	52
«Nedre Tromsdalen – Utbygningsprinsipper og utviklingsmuligheter».....	55
Brikken «Nordøya».....	60
«Spillet»s klang.....	64
5. DEN SAKTE VANDRINGEN	67
6. KONKLUSJON	77
LITTERATURLISTE	83

1. INTRODUKSJON

Denne avhandlingen vil foreta en reise fra den kommunale planleggingen i vår samtid tilbake 15 år i tid. Denne reisen kan oppfattes som et forsøk på å finne svar på dagens utfordringer ved hjelp av gamle planleggingsmetoder. Det er mye godt i gammel kunnskap og det er denne avhandlingens påstand at gamle metoder kan hjelpe oss til å gi svar på framtidige utfordringer.

Hva er den store utfordringen innenfor dagens kommunale planlegging i Tromsø kommune? I utgangspunktet tror jeg det er riktig å si at Tromsø kommune har gode planverktøyer. Både kommuneadministrasjonen og politikerne har vært bevisste og flinke til å lage planer i Tromsø kommune, fra kommuneplanens arealdel til områdeplaner, fra kommunedelplaner til reguleringsplaner og detaljreguleringer. Kommuneplanens arealdel har noen få, relativt små hvite flekker i Tromsø kommune som det ennå ikke er definert noe formål for. Det vil si at det meste er regulert av en eller flere planer innenfor det totale planhierarkiet. I praksis kan det imidlertid se ut til at enkeltprosjekter ofte realiseres uten at hensynet til de lange linjene i planleggingen er godt ivaretatt. Et eksempel på det ser vi i realiseringen av Langnes handelspark¹ og Jekta storsenter² (heretter omtalt med fellesbetegnelsen Langnes handelssenter). En viktig indikasjon på utilstrekkelig planlegging, er at det ennå ikke er vedtatt noen områdeplan³ for denne delen av Langnes eller funnet en løsning for å sikre god utvikling av trafikken i området. Det ble heller ikke foretatt konsekvensutredninger for områder som kunne bli påvirket av utbyggingen. Planleggingen av Langnes handelssenter foregikk med andre ord ikke i riktig rekkefølge. I stedet for først å lage en områdeplan, deretter en reguleringsplan og til slutt en byggesak, ble handelssenteret planlagt uten en områdeplan. Dermed ble mulighetene for å begå feil i realiseringen av handelssenteret store. Jeg finner det særlig underlig at man i planleggingen av et bilbasert kjøpesenter heller ikke har utredet og vedtatt en trafikkkløsning for området. På nåværende tidspunkt er store deler av

¹ Plan id 1612, *Reguleringsplan for Langnes handelspark*. Trådte i kraft den 28.01.2009.

² Plan id 1658, *Reguleringsplan for Jekta storsenter*. Trådte i kraft den 23.06.2010.

³ Plan id 1728, *Områdeplan for Langnes*. Områdeplan under behandling.

handelssenteret bygd ut, mens områdeplanen er under merknadsbehandling. Dette skjer to år etter at reguleringsplanene for Langnes handelssenter ble vedtatt i Tromsø kommune. Selv om områdeplanen er lagt ut til offentlig ettersyn, er det fremdeles ikke foreslått noen løsning for avvikling av trafikken i Langnesområdet. Tromsø kommune og Statens vegvesen vil mest sannsynlig se på dette etter at områdeplanen er vedtatt av Tromsø kommune.

Den ene feilen i planleggingen forplanter seg lett til andre deler av influensområdet. Realiseringen av reguleringsplanene for Langnes handelssenter har fått konsekvenser for andre deler av Tromsø, først og fremst for det tradisjonelle bysentrum. Etter at handelssenteret utvidet sitt areal og antallet butikker økte betraktelig, har mange sentrumsbutikker enten avviklet sin virksomhet eller gått konkurs. Sammenhengen mellom hendelser på Langnes handelssenter og i Tromsø bysentrum er påfallende. Mens antallet butikker går ned i bysentrum, blir det sendt politiske signaler om at næringslokaler kan gjøres om til boenheter. Byrådets forslag om boligfortetting i Tromsø sentrum presentert 14.03.2013 på en pressekonferanse under tittelen «Slik møter Tromsø kommune boligsituasjonen i byen 2013–2014» er et tiltak for å redusere negative konsekvenser av utvidelsen av Langnes handelssenter. Feilsteg i planleggingen kompenseres for med andre tiltak. Den gjeldende kommunedelplanen for Tromsø sentrum⁴ («Sentrumsplanen»), vedtatt i 2008, kjennetegnes ved en restriktiv boligpolitikk fordi planen forutsetter aktiv bruk av bysentrum til handel og kultur. I løpet av relativt kort tid er det med andre ord blitt stilt spørsmålsteget ved hovedformålet med Tromsø bysentrum. Den restriktive boligpolitikken er ikke lenger aktuell fordi bysentrum trenger flere fastboende som kan handle i sentrum. Den restriktive boligpolitikken la i sin tid til rette for å gjøre om boliger til næringslokaler, mens etableringen av Langnes handelssenter førte til at ett av hovedformålene i Sentrumsplanen ikke videreføres.

Påstanden om at de lange linjene i planleggingen ikke er ivaretatt, er også framsatt i avisartikkelen «Tromsø by fortjener bedre enn byutvikling etter ad-hoc-metoden» av planlegger Kjersti Kolbotn, publisert i *Nordlys* 04.04.2013. Kolbotn beskriver her sin

⁴ Plan id 0225. *Kommunedelplan for Tromsø sentrum*. Trådte i kraft den 11.06.2008.

oppfatning av dagens kommunale planleggingspolitikk. Hennes kritikk består av flere punkter. Ett av de punktene omhandler temaet for min avhandling:

Synd kommunen på den tida for lengst hadde teke hendene bort frå rattet, og sett seg i baksetet. Ein er vand med å få, og å ta seg godt betalt i dette landet. Og slike goder lèt ikkje vi som allereie har, sleppe frå oss med elegant hjarte.

For femten år sidan hadde vi byutviklingsprosjektet Spillet om Tromsø. For åtte år sidan: Byutviklingens år. For halvanna år sidan: Forprosjekt Bydelsløftet for Kroken og Stakkevollan. Spillet v/K.E. Dahl, gav byen friske, fruktbare perspektiv på utviklinga. Byutviklingens år skaka eksisterande og lukka strukturar, og spretta opp hermetiske planprosessar, og inviterte folk inn. Då Året var omme, vart prosessen stengt av. Tilbake sat folket, gjennomlurte.⁵

Kolbotn savner en gjennomtenkt tilnærming til planleggingen. Hennes hovedkritikk av ad hoc-metoden er at den fikk byrådetts forslag om boligfortetting i Tromsø sentrum som konsekvens. Hun kritiserer ikke fortetting som sådan, men hun frykter at fortettingen skal skje uten omsorg, omtanke og nøysomhet. I stedet for at fortettingen blir tilpasset hver enkelt boligtomt, er det fare for at ferdige moduler vil bli løsningen. Som eksempel på gjennomtenkte forprosjekter som dannet grunnlag for videre planlegging i Tromsø, nevner Kolbotn flere, blant annet «Spillet om Tromsø». Jeg deler Kolbotns synspunkter på konsekvensene av ad hoc-planleggingen av Langnes handelssenter. Det synes klart at ett steg i feil retning raskt fører til flere steg i samme retning. Konsekvensene av slik planlegging kan bli katastrofale.

Den type planlegging som her er omtalt som ad hoc-planlegging, og som jeg er kritisk til, ligger nært opp til det som i planleggingsteorien omtales som småskrittplanlegging eller «muddling through»-planlegging. Karakteristisk for denne planleggingen er at målene er

⁵ «Nordlys.no», <http://www.itromso.no/nyheter/article7245439.ece>. Dato: 04.04.2013

uklare og eller i konflikt med hverandre. Planleggingen beveger seg framover i mange små skritt i en tilpasnings- og læringsprosess.

Amdam og Veggeland⁶ sammenlikner småskrittplanlegging med en mann som vasser ut i blautmyra og hopper fra tue til nærliggende tuer uten noen strategi for hvordan han skal komme seg over myra. Småskrittplanleggingen er med andre ord en prøve og feile-metode. Min oppfatning er at etableringen av Langnes handelssenter førte Tromsø sentrum langt ut i vassmyra uten en tue i nærheten. Kolbotn ser for seg at Tromsø vil ta nok et steg i feil retning dersom fortettingen blir gjort på en lite gjennomtenkt måte. Motsetningen til småskrittplanleggingen er den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingsmetoden.⁷ Karakteristisk for denne er at verdier blir klarlagt og lagt til grunn i planarbeidet. Metoden tar sikte på å se helheten i det feltet som skal analyseres, og legger stor vekt på teori.

Kolbotn reiser et spørsmål og gir et svar – Tromsø trenger nye «friske, fruktbare perspektiv på utviklinga». Jeg er av samme mening, og vil i denne avhandlingen vurdere om forprosjektet «Spillet om Tromsø» representerer slike perspektiver. Det var et forprosjekt som skulle legge grunnlaget for videre planlegging i Tromsø. «Spillet om Tromsø» ble prisbelønnet, det fikk den såkalte Miljøprisen. I dag vet vi lite om «Spillet om Tromsø», selv om det betegnes som vellykket og prisbelønnet. Forprosjektet har heller ikke blitt vitenskapelig undersøkt. Forprosjektet undersøkte flere områder i Tromsø: Strandveien, Vestre brohode/Seminartomta, Stakkevollvegen, Nordøya, Tromsdalen. De ble undersøkt hver for seg og i sammenheng. Med andre ord kan det se ut til at forprosjektet «Spillet om Tromsø» hadde en annen tilnærming til kommunal planlegging enn den jeg og Kolbotn kritiserer. I min avhandling vil jeg gjennomgå hver av brikkene i «Spillet» for seg. «Spillet om Tromsø» vil bli sett i lys av forskjellige planleggingstradisjoner og i lys av hvilke forutsetninger og rammer som eksisterte på den tiden da forprosjektet fant sted. Det vil være en reise i planleggingsteori, samfunnets forventninger til planlegging på 1990-tallet og krav til byutvikling i vår samtid.

⁶ Amdam og Veggeland, s. 137

⁷ Op.cit. s. 138f

Min påstand er «Spillet om Tromsø» foregikk etter en egen metode. I avhandlingen skal jeg beskrive og vurdere denne metoden, og den tradisjonen den hører hjemme innenfor, med tanke på om den kan brukes i vår samtid, for eksempel om den kan tilpasses dagens plan- og bygningslov av 2008.

2. PLANLEGGINGSMETODE

Planlegging er et instrument for offentlig politikk både innenfor offentlig og privat sektor. Planleggingen har den makt systemet til enhver tid tillater. Det vil si at planleggingen er det muliges kunst innenfor gitte rammer. Slik jeg oppfatter det, er planlegging tett knyttet til begrepet makt. I denne avhandlingen skal jeg reflektere over forholdet mellom planlegging og makt og over hvilken planleggingstradisjon «Spillet om Tromsø» kan sies å tilhøre.

Innledningsvis presenterte jeg to planleggingstradisjoner: småskrittplanlegging og rasjonalistisk-instrumentell planlegging. Småskrittplanlegging er blitt beskrevet av Lindblom i 1959. Noen av kjennetegnene ved småskrittplanlegging har jeg allerede nevnt innledningsvis. Jeg har beskrevet metoden som en hopping fra tue til tue i en blautmyr. En som velger småskrittplanlegging prøver å velge tuer som virker trygge og som leder i riktig retning. Likevel vil han alltid ha muligheten til å trekke seg tilbake til utgangspunktet. Denne prøve og feile-metoden går som regel bra, men de gangene det ikke går bra, står en til halsen i blautmyra.⁸ Da kan en gjøre alt for å komme seg ut av situasjonen. Den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen vurderer situasjonen og lager en strategi og en framgangsmåte for å unngå å havne i en vanskelig situasjon. Det er karakteristisk for den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen at den begynner på nytt hver gang og prøver å finne den ideelle oppskriften. Planleggingen er instrumentell i den forstand at den bygger på oppfatningen om at fremtiden lar seg låse til et bestemt planlagt forløp. Denne tanken går tilbake til siste del av 1700-tallet og læren til John Locke (1632–1704). Locke skilte mellom det som *er* og det som *bør* være. Det som *er* grunnlagt på vitenskapelig kunnskap, mens det som *bør* være er grunnlagt på uvitenskapelig verdirasjonalisme.⁹

Ifølge Banfield utfolder denne typen planleggingsprosesser seg i minimum fire trinn. De fire trinnene er som følger:

⁸ Op.cit. s. 136

⁹ Op.cit. s. 35

<p>1</p> <p>Situasjonsanalyse</p>	<p>Planlegger må klarlegge alle mulige handlingslinjer som kan bidra til å realisere de oppstilte målene. Planlegger må tenke seg ulike veier fram til målet, og må ne akseptere de avgrensningene som situasjonen setter. Det må tas hensyn til ressurser som tid, makt, kapital, informasjon m.m., og også til det faktum at ingen eller svært få handlingslinjer trenger å føre fram til målene.</p>
<p>2</p> <p>Målreduksjon og utvikling</p>	<p>Et mål defineres som den framtidssituasjonen en streber etter, og bør være basert på verdirasjonalitet. Disse målene må omformes til praktiske og gjennomførbare størrelser. På samme måte må en drøfte konflikter mellom ulike mål, og rangere målene i overordnede og underordnede mål, det vil si prioritere mellom mål, lage et målhierarki. På samme måte må det klarlegges hvilke mål som er avhengig av andre mål m.m. På dette stadiet er kommunikasjonen mellom interessegrupper viktig.</p>
<p>3</p> <p>Utforming og handlingslinjer</p>	<p>På grunnlag av de to forrige punktene kan det formuleres handlingslinjer som gir større eller mindre grad av måloppfylling. Handlingslinjene kan også være mer eller mindre generelle av karakter. Generelle handlingslinjer kan danne grunnlag for vedtak som senere blir detaljerte ved hjelp av aksjonsprogrammer, det vil si at det foregår en prosess som fører fra overordnede vedtak til stadig mer detaljerte vedtak. En kan også gå direkte til detaljerte handlingslinjer.</p>
<p>4</p> <p>Konsekvensutredning og sammenlikning</p>	<p>Ved rasjonelle vedtak må alle konsekvenser av alle handlingslinjer klarlegges. Det alternativet som gir de konsekvensene som vi ønsker eller som best oppfyller målene, skal velges. Ønskede og uønskede konsekvenser ved de ulike alternativene må sammenliknes. Selve vurderingen må gjøres ved at en for hver konsekvens</p>

	<p>sammenlikner med det verdisettet som ble lagt til grunn, det vil si de ønskene og målene som dominerer. I praksis må planleggeren foreta en sammenlikning av størrelser som ikke kan sammenliknes.</p>
--	---

Tabell 1. Banfields fire trinn i rasjonalistisk-instrumentell planlegging.¹⁰

Den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen prøver å oppfylle de ideelle kravene i forhold til makt og kunnskap. I virkeligheten er dette umulig. Derfor har denne planleggingen ført til tilfredstillende løsninger. Perfekte løsninger er ikke mulig å oppnå. Den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen forutsetter at makten er sentralisert hos en person eller et organ som skal ta beslutninger ut fra sine mål og verdier. Denne planleggingstradisjonen åpner ikke for deltakelse fra andre grupper i samfunnet. Den konsentrerer seg om selve beslutningssituasjonen.

Hovedkritikken mot den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen er at den baserer seg på vitenskapelig metode i den forstand at den tenker at fremtiden kan predikeres hvis en kjenner nåtiden godt nok. Planlegging framstår dermed som en form for positivistisk forskning. Kritikken mot denne forståelsen av planlegging har kommet fra den tyske samfunnsteoretikeren Jürgen Habermas. I sitt verk *Technik und Wissenschaft als Ideologie* (1969) kritiserer han den natuvitenskapelig metoden. Den omtaler Habermas som en forvaltning av «sannheten» som hever seg over verdier og interesser i samfunnet. Habermas viser at den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen baserer seg på at andre mennesker i samfunnet er objekter som vil oppføre seg i tråd med årsaksforholdene. Det vil si, mennesker betraktes som objekter i naturen. Habermas påstår at dette opphever seg i samfunnsaktiviteter fordi mennesker i samfunnet lærer seg om lovmessighetens dynamikk. Dette er den store utfordringen for den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen. Mennesker forstår sammenhenger gjennom læringsprosesser og derfra blir veien kort til mobilisering og frigjøring. Jeg oppfatter at Habermas' kritikk mot den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen bygger på den franske postmodernistiske teoretikeren Pierre Bourdieus teori

¹⁰ Op.cit. s. 121f

om kultur- og smakssosiologi.¹¹ Hans teori vil jeg komme tilbake til etter at jeg har presentert hva Habermas foreslår som motsetning til rasjonalistisk-instrumentell tenkning.

Habermas påstår at medvirkningstenkning er det motsatte av den rasjonalistisk-instrumentelle tenkningen. Medvirkningstenkning er preget av kommunikativ tenkning. I stedet for å spørre seg hvordan forholdene *er* i samfunnet, bør en spørre seg hvordan de *bør* være. Habermas foreslår deretter samhandling og dialog, det vil si kommunikativ planlegging. I tilknytning til medvirkning og mobilisering foreslår han tre trinn:

1. Utredning av alternative intensjoner og målsetninger og de interessene som bestemmer de alternative verdistandpunktene.
2. Utredning av alternative handlinger og virkemidler og konsekvenser de fører til i nåtiden og framtiden for ulike interessegrupper sett i forhold til deres verdistandpunkter.
3. Utredning av alternative handlingsstrategier og planer, utviklet gjennom aktiv dialog mellom interessegrupper der verdier så vel som planer videreutvikles med basis i punkt 1 og 2.

Den rasjonalistisk-instrumentelle tenkningen starter med situasjonen, mens medvirkningstenkningen starter med verdier og spørsmålet om hva vi ønsker å oppnå. Det vil si at medvirkningstenkningen åpner for eventuelle konflikter fordi vi mennesker er forskjellige og har ulike interesser. Konflikter om forskjellige mål fører til at mennesker må velge side. I løpet av prosessen oppstår nye alternativer. Antallet alternativer er uuttømmelige. Denne type planleggingen er en kontinuerlig læringsprosess. Ifølge Amdam og Veggeland er den beste planen ikke den som best oppfyller bestemte og entydige verdier, men den som kan samle innbyggerne til felles innsats. Det vil si at det fremste suksess-kriteriet er at alle medlemmer i samfunnet har fått anledning til å uttrykke sin mening og til å delta i planleggingen. Slik medvirkning krever toleranse for ulike verdier i samfunnet og en tro på at

¹¹ Op.cit. s. 208

en ved hjelp av dialog og samarbeid kan finne fram til løsninger som kan godtas av fellesskapet.

Retten til å uttrykke sin mening i forbindelse med fysisk planlegging har i Norge blitt stadfestet i form av en ny plan- og bygningslov av 2008. Hovedinnholdet i den nye loven avspeiles i dens formålsparagraf:

§ 1-1. Lovens formål

Loven skal framme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner.

Planlegging etter loven skal bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser.

Byggesaksbehandling etter loven skal sikre at tiltak blir i samsvar med lov, forskrift og planvedtak. Det enkelte tiltak skal utføres forsvarlig.

Planlegging og vedtak skal sikre åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte interesser og myndigheter. Det skal legges vekt på langsiktige løsninger, og konsekvenser for miljø og samfunn skal beskrives.

Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak. Det samme gjelder hensynet til barn og unges oppvekstvilkår og estetisk utforming av omgivelsene.¹²

De siste to avsnittene i formålsparagrafen anser jeg som særlig bestemmende for hvilken planleggingstradisjon som kan praktiseres i vår samtid. Loven krever blant annet åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte interesser, samt at det skal tas hensyn til barn og unges oppvekstvilkår. Plan- og bygningsloven gir uttrykk for prinsipper som bygger på filosofien til kommunikativ planlegging. En av definisjonene på kommunikativ planlegging er følgende:

¹² «Lovdata.no», <http://www.lovdata.no/all/tl-20080627-071-002.html#1-1>. Dato: 21.01.2013.

Et klart fellestrekk ved alle former for kommunikatív planlegging er at det dreier seg om planlegging basert på partsdeltakelse, at det forutsettes ansikt-til-ansikt-dialog mellom berørte og interesserte. Kommunikativ planlegging er dessuten i sitt vesen situasjonstilpasset planlegging som ikke tar utgangspunkt i ferdige mønstre. Både prosess og innhold springer ut av situasjonen og justeres i forhold til prosessens forløp, handlingenes virkninger og læring av dette.¹³

Den formen for planlegging som dominerte på det tidspunktet forhandlingsplanlegging, og hadde likhetstrekk med kommunikatív planlegging. I forhandlingsplanleggingen aksepteres og anerkjennes individers, grupper og interesseorganisasjoners rett til å ivareta sine interesser. Den amerikanske planleggeren John Forester har argumentert for at offentlig planlegging må oppfattes som et forhandlingsspill mellom krefter i samfunnet. Hans påstand er at den offentlige planleggingen ikke bør være noen objektiv fordelingsvirksomhet eller tiltaksrettet virksomhet.¹⁴ Min oppfatning er at Foresters argumentasjon om at planlegging ikke bør være noen objektiv fordelingsvirksomhet har paralleller til Bourdieus oppfatning om sosial ulikhet.

Forhandling og mekling ble innført flere steder i løpet av 1970- og -80-tallet. Tidlig på 1980-tallet forsøkte svenske planleggere å fornye sin planlegging. De hadde som målsetning å garantere for sikkerheten i planleggingen. Planleggere skulle bli konfliktlødere og det skulle skje blant annet gjennom forhandlinger. Planleggingsarbeidet besto følgelig av to deler. Den ene var innsamling og bearbeidelse av data. Den andre delen besto i å forhandle, formulere og stadfeste framtidsprediksjoner.

Forhandling og mekling ble også innført flere steder i USA i planleggingen på 1970- og -80-tallet. Bruk av «forhåndskonferanser» ble en del av planleggingsprosessen. Konferansene ble

¹³ «Kommunetorget.no», <http://www.kommunetorget.no/HVA-ER-planlegging/Ulike-typer-planlegging/Basis-for-kommunikativ-planlegging/>. Dato: 07.03.2013.

¹⁴ Jensen, s. 23

arrangert for initiativtakere. De presenterte sine ideer til myndighetene og fikk umiddelbar reaksjon basert på lokale bestemmelser. Slike møter åpnet også for at kommunen kunne være villig til å bruke normer og standarder fleksibelt og skjønnsmessig.¹⁵ Det ble stadig større interesse for forhandlinger mellom offentlig sektor og private aktører. Det vokste fram en tro på markedsstyrt økonomi, krav om offentlig effektivisering og privatisering av offentlig virksomhet, samt krav om økt innflytelse til interessegrupper med økonomisk makt. Privat sektor ble trukket tidlig inn i prosessen. Dette førte til at planleggingsprosessen kom til å ligne mer på prosesser i privat sektor i den forstand at begge typene prosesser er preget av forhandlinger. Forhandlinger økte sannsynligheten for at en plan faktisk kunne bli gjennomført. Kombinasjonen av kortsiktige og langsiktige samfunnsperspektiver kan i seg selv stimulere til nye løsninger og økt aktivitet.¹⁶

Min oppfatning er at forhandling og mekling gir store muligheter for at planleggingsprosesser oppfattes som udemokratiske prosesser styrt av sterke politikere, kommuneadministrasjoner og storkapital. På den annen side kan det argumenteres med at forhandlingsprosesser inkluderer de som har interesser i et prosjekt. Diskusjonen aktualiserer spørsmålet om hvor etisk forhandlingsplanlegging er.

Reelle forhandlinger krever like maktforhold. En svak interessegruppe kan bety betydelig økonomisk risiko for en utbygger. Dersom svake grupper ekskluderes, kan det føre til at storkapitalen får stort spillerom. Derfor er et plansystem som bare baserer seg på forhandlinger uaktuelt for et demokratisk samfunn. Det vil føre til en svekkelse av demokratiet, og det vil få politiske konsekvenser. Etableringen av overordnede planer, rammer, mandater og prosedyrer i planprosesser er derfor blitt et virkemiddel for å utøve politisk og demokratisk kontroll.

Forhandlingsplanlegging krever at partene er definert eller organisert gjennom interessegrupper. Forhandlingsplanlegging krever med andre ord et organisert samfunn, noe

¹⁵ Op.cit. s. 27

¹⁶ Op.cit. s. 33ff

som fører til at planleggingen blir institusjonalisert. Det kan innebære at de samme aktørene kan komme til å gå igjen. Resultatet kan bli at interessegrupper får friere spillerom til å ivareta egne interesser og egne maktposisjoner i forhandlingsprosessen. Svake grupper i samfunnet utelukkes fra planleggingen av løsninger de må være med på å betale over skatteseddelen. Faren ved forhandlingsplanlegging er at den kan skape vinnende og tapende grupper i samfunnet og konservere dette maktforholdet.¹⁷

I forbindelse med Habermas' kritikk av den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen har jeg påpekt at min oppfatning er at Habermas' kritikk bygger på den franske postmodernistiske teoretikeren Pierre Bourdieus kultur- og smakssosiologi. Jeg skal i det følgende begrunne denne påstanden, for det første fordi jeg vil rettferdiggjøre den, og for det andre fordi jeg vil benytte meg av Bourdieus teori for å reflektere over «Spillet om Tromsø».

Bourdieu har reflektert over sosial ulikhet i sin kultur- og smakssosiologi. Han utvikler flere begreper for å forklare fordelingen av makt i samfunnet. Han mener at det fins ~~er~~ tre former for kapital som gir grunnlag for makt: kulturell, sosial og økonomisk.¹⁸ Det er ingen klar skillelinje mellom disse, men de står til en viss grad i motsetning til hverandre. Grovt gjengitt består den kulturelle kapitalen av dannelse og utdanning, for eksempel evnen til å forstå kunst og store litterære verk. Hvor mye utdanning en person har, avhenger ifølge Bourdieu av personens sosiale bakgrunn. Den sosial kapitalen baserer seg på sosiale forbindelser som kan være behjelpelige med å realisere økonomiske og eller sosiale verdier.

Med økonomisk kapital mener Bourdieu materielle eller økonomiske ressurser som penger og eiendom. I stedet for å bruke begrepet samfunn bruker Bourdieu begrepet sosialt rom. Det sosiale rom er rommet for sosiale posisjoner og livsstiler. Innenfor det sosiale rom fins det ulike felt. Et felt defineres som et sosialt mikro-kosmos der det hersker enighet om hvilke verdier og oppfatninger som gjelder. Enigheten er ikke nødvendigvis stabil og feltet er ikke permanent, men forandres hele tiden som følge av ny kunnskap. Bourdieu framhever at

¹⁷ Op.cit. s. 37f

¹⁸ Op.cit. s. 209

sosiale felt er produkter av lange og trege prosesser som aktørene blir født inn i. På grunn av langsomheten oppfatter individet feltet som stabilt og tar visse oppfatninger og verdier for gitt. Alle våre oppfatninger og meninger ligger innenfor et bestemt felt, og innenfor hvert felt kjemper aktørene om symbolsk kapital. Bourdieu bruker begrepet symbolsk makt for å forklare hvordan de dominerende aktørene i samfunnet har makt til å definere verdier, og på den måten også oppnå makt innenfor ulike felt. Symbolsk makt er definert slik:

Symbolsk makt er en makt til å konstituere det gitte gjennom utsagn om det, til å få andre til å se og til å tro på en verdensoppfatning, til å bekrefte den eller til å forandre den, og gjennom verdensoppfatningen også handlingen i verden, og dermed verden selv.¹⁹

Ved hjelp av den symbolske makten har de dominerende gruppene i samfunnet definert verdier og dermed beholdt makten innenfor de ulike felt. Det er ved å anvende sin symbolske makt at «rommets representasjoner»²⁰ kan forme steder og dermed forme steders identitet. Utøvelsen av symbolsk makt kan for eksempel foregå gjennom å referere til vitenskapelig kunnskap, og støttes ofte av utøverens adgang til spesialisert utdanning og adgangen til bestemte samfunnsposisjoner.²¹ Profesjonalisering legger premisser for offentlige beslutninger. Den gir anledning til å kontrollere et samfunnsfelt uten innblanding,²² og brukes som middel til å oppnå større makt i samfunnet, gjerne på bekostning av «ufaglærte», vanlig folk som ikke har så mange muligheter til å uttrykke og gjennomføre sin eventuelle motstand. Dersom det ikke blir stilt spørsmål ved slik planlegging av steder, oppstår det en «tatt for gitt»-situasjon. Denne «tatt for gitt»-situasjonen kaller Bordieu doxa. Doxa er ikke permanent og kan utfordres ved å bringe inn andre verdier som kan utfordre etablerte maktposisjoner. Enhver epoke har med andre ord sine dominerende kunnskapsformer.²³ Dagens symbolske makt er ofte gårdsdagens motmakt: «Når intellektuell kamp mot dominerende

¹⁹ Johannessen, NIBR rapport 2008:18

²⁰ Østerud, s. 247

²¹ Idem

²² Idem

²³ Op.cit. s. 248

kunnskapsregimer krones med seier, med eller bredere interessekamp i ryggen, blir motmakten til et styringspremiss som kaller på ny utfordring.»²⁴.

Den symbolske makten kan defineres som den makten som ligger forut for beslutningene og de praktiske grepene.²⁵ Det er en makt som tar i bruk sin egen språkform. Grunnen til det er veldig enkel: Språk er makt. Sett i lys av Bourdieus teori om symbolsk makt, er språk den makt som definerer verdier. Kampen om makt er ikke bare en kamp i språket, men også om språket, det vil si en kamp om herredømmet over ord og begreper.²⁶ Kampen om språket gjør det klart hvem som behersker språket og hvem som ikke gjør det. Et dominerende språkmiljø har større muligheter til å utøve autoritet i samfunnet²⁷, og kan kontrollere spillereglene for hva som er legitimt og relevant.²⁸ Språkmakt kan utnyttes bevisst, men kan også utøves på en ubevisst og innforstått måte.²⁹

²⁴ Op.cit. s 249

²⁵ Op.cit. s. 247

²⁶ Op.cit. s. 281

²⁷ Idem

²⁸ Idem

²⁹ Idem

3. ARBEIDSMETODE

Min avhandling har «Spillet om Tromsø» som tema. Det har medført en del utfordringer og ulemper knyttet til tidsavstand ettersom «Spillet om Tromsø» foregikk for 15 år siden. For mitt analysearbeid betydde det at jeg manglet umiddelbar nærhet til undersøkelsesobjektet. Jeg hadde ikke mulighet til å se hendelsene utfolde seg eller delta i prosesser. Derfor har jeg vært nødt til å rekonstruere det som skjedde gjennom andre kilder. Jeg trodde dette skulle bli en relativt enkel jobb siden «Spillet om Tromsø» i alle fall i Tromsø kommune brukes nærmest som et eksempel på vellykket strategisk planlegging. Veldig fort skulle vise seg at mine forventninger ble til skuffelse og bekymring da jeg oppdaget at det knapt finnes spor av «Spillet om Tromsø» i de kommunale arkivene. I Tromsø kommunes byarkiv var det ingen dokumenter om «Spillet om Tromsø». Siden «Spillet om Tromsø» var et forprosjekt og ikke en sak på lik linje med en reguleringsplan, ble det ikke arkivet. Ettersom det digitale arkivsystemet ble innført noen år etter at «Spillet om Tromsø» fant sted, ble dokumentene heller ikke digitalisert. En hovedgrunn til at «Spillet om Tromsø» ikke ble arkivert, var trolig at det oppsto et vakuum i arkivsystemet i Tromsø kommune. Det betyr ikke at reguleringsplaner ikke ble arkivert, men at dokumentasjon av typen «Spillet om Tromsø», forprosjekter til prosessene og forarbeid til disse, ikke ble arkivert. Da jeg oppdaget dette, ble jeg stilt overfor avgjørende utfordringer for videre arbeid med innsamling av data. Jeg bestemte meg for å kontakte personer som var aktive deltakere i planleggingen i Tromsø på 1990-tallet. Datainnsamlingen minnet etterhvert mer om et lotterispill enn om en undersøkelse av arkiver, men lotterier kan også gi gevinster om man er heldig. Min «gullrekke» bestod av personer som enten deltok aktivt i «Spillet om Tromsø» eller var aktive observatører av det, og som dermed hadde god innsikt i «Spillet». Innsamlingen av skriftlig materiale var et spill i seg selv. Det ble i sin tid laget egne hefter for hver av brikkene i «Spillet», men det ble aldri produsert noe dokument som viser det helhetlige omfanget av forprosjektet «Spillet om Tromsø». Dessverre viste det seg at brikken om «Nordøya», forprosjekt for industrisonen helt nord på Tromsøya, aldri ble laget. Brikken ble aldri presentert i skriftlig form. Det bekreftes av en av mine kilder som noen år senere arbeidet med reguleringsplanen for det aktuelle området.³⁰

³⁰ Plan id 1701. *Reguleringsplan for Mio idustriområde på nørðøstøya*. Trådte i kraft den 16.12.2009.

Min undersøkelse baserer seg også på skriftlig materiale knyttet til prosjektet «Miljøbyen Tromsø» som foregikk på 1990-tallet. På tross av at jeg har manglet data, har jeg vært veldig selektiv i valget av de data som jeg har bygd det foreliggende arbeidet på. Datagrunnlagets troverdighet var det viktigste kriteriet jeg benyttet i valget av skriftlige kilder. I arbeidet med avhandlingen har jeg praktisert såkalt metodetriangulering.³¹ Det vil si at jeg har belyst problemstillingen ved hjelp av forskjellige metoder, synsvinkler og synspunkter. Kombinasjonen av forskjellige metoder har det fortrinn at eventuelle svakheter ved én metode kan kompenseres for av andre metoder. Siden jeg ikke undersøker størrelser med sammenlikningsverdier, har jeg ikke hatt behov for kvantitative metoder i denne avhandlingen.

«Spillet om Tromsø» er et komplekst sammensatt prosjekt som jeg har undersøkt ved hjelp av såkalt kvalitativ metode. Det betyr at jeg ikke forsøker å forklare hvordan «Spillet om Tromsø» «er», men heller hvordan «Spillet» skal forstås i sin historiske sammenheng. Min tilnærming til fenomenet kan nærmere bestemt forstås som en fenomenologisk-hermeneutisk tilnærming. Det vil si at jeg kombinerer to metoder. Fenomenologiens bidrag til avhandlingen er å hjelpe til å forstå atferd, handlinger og tenkemåter som har utgangspunkt i livsverdenen rundt «Spillet om Tromsø». Kjernen i den fenomenologiske metoden er å beskrive (heller enn forklare) saken eller det gitte så presist og fullstendig som mulig.³²

Hermeneutikk er læren om fortolkning, og den metodikken som kan hjelpe oss fram til en relevant tolkning av datamaterialet. Hermeneutikken forutsetter at mennesker orienterer seg i verden ved hjelp av såkalte forståelseshorisonter. Slike horisonter består av de erfaringer vi har tilegnet oss i løpet av livet. For å forstå andre må vi både være oss bevisst våre egne forståelseshorisonter, samt forstå de andres forståelseshorisonter. Å forstå andre er en prosess som foregår gjennom spørsmål og svar, med andre ord gjennom dialog. Den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer (1900–2002) forestilte seg at tolkningshandling utspiller seg innenfor en såkalt hermeneutisk sirkel. Det vil si, å tolke er å pendle mellom del og helhet: «en kan bare forstå en del av en tekst ved å se den i forhold til helheten og bare forstå helheten gjennom de

³¹ Sørensen, s. 96

³² Op.cit. s. 102

enkelte delene».³³ For meg burde dette i utgangspunktet være enkelt siden «Spillet om Tromsø» er et avsluttet kapittel og jeg selv verken har ideologiske eller økonomiske interesser i saken. Likevel opplevde jeg at jeg i løpet av arbeidet måtte gi slipp på mange av mine forestillinger og før-forståelser for å kunne se saken bedre.

Datainnsamling stiller krav til gyldighet og i kvalitative studier er kravene til gyldighet andre enn i kvantitative studier. Kvalitativ metode legger vekt på det å forstå og fortolke data.³⁴ Arbeidsmetoden som jeg brukte i denne avhandlingen, var krevende fordi jeg befant meg på historisk avstand fra undersøkelsesobjektet. Derfor var jeg nødt til å stille strenge krav til gyldigheten av mitt datamateriale. Jeg har foretatt en omfattende dokumentanalyse. Jeg har vært veldig selektiv i valget av kildematerialet for min avhandling. Tidsavstanden til «Spillet om Tromsø» gjorde det nødvendig for meg å operere som en detektiv. I stedet for å hente ut relevant materiale i offentlige arkiver, måtte jeg lete etter materialet i private arkiver og oppsøke deltakere av «Spillet om Tromsø».

Det kildematerialet jeg har analysert har vært produsert i hovedsak for den politiske ledelsen i Tromsø kommune. Jeg oppfatter slike dokumenter som pålitelige og gyldige. Informasjonen i disse dokumentene kan tilbakeføres til navngitte personer, og kan dessuten både tid- og stedfestes. Disse dokumentene var i sin tid skrevet for å formidle et budskap til politikere. De framstår som argumenterende og framtidsrettet. Dokumentasjonen preges også av uttrykksmåter som jeg stilte meg spørrende til, og som en ikke ofte ser brukt i planleggingsdokumenter. Deltakerne i «Spillet om Tromsø» utviklet et eget «språk» og et språklig fellesskap (speech communities)³⁵. Jeg måtte lære meg betydning av de nye begrepene, og «oversette» dem. Noen av begrepene bygger på logiske motsetninger, eksempelvis begrepet «utgravinger i framtiden», der de to nøkkelordene angir ulike tidsretninger. «Utgravinger» forbindes med arkeologifaget og peker bakover i tid, mens «framtiden» peker i motsatt retning. Paradokset uttrykker en innsikt vi også finner i det gamle

³³ Op.cit. s. 104

³⁴ Holme, s. 87ff

³⁵ Sørensen, s. 107

romerske uttrykket «*Historia magistra vitae est*»³⁶ (*lat. Historia er livets lærinne*).

Ifølge mine undersøkelser ble de særegne begrepene som ble brukt i «Spillet om Tromsø» hovedsakelig produsert av ett fast medlem av arbeidsgruppen, Knut Eirik Dahl. Begrepene som ble utviklet, for eksempel begrepene «utgravingen i framtiden» og «notation erotique», var lite forståelig for andre enn deltakerne i prosessen. «Spillet om Tromsø» var i denne forstand ikke tilgjengelig for allmennheten, selv om rapportene var offentlig tilgjengelige. Etter mitt syn er utviklingen av nye begreper og *speech communities* et eksempel på at kunnskap ikke blir til i et vakuum, men «er skapt og videreformidlet i en historisk tradisjon og i en kulturell kontekst. Kunnskapen er ikke verdifri, og viten er dessuten alltid *situert*.»³⁷

I tillegg til dokumentasjonen som ble produsert i forbindelse med «Spillet om Tromsø» legger jeg stor vekt på et såkalt åpent brev til Tromsø kommune fra Knut Eirik Dahl. Slike kilder er viktige for å forstå hva som virkelig skjedde i forkant av «Spillet om Tromsø».

Intervjudata

Innsamling av skriftlig materiale var ikke tilstrekkelig til å få et fullgodt bilde av «Spillet». Ettersom jeg manglet nærhet til undersøkelsesobjektet «Spillet om Tromsø», måtte jeg gjennomføre intervjuer med de som deltok i forprosjektet. Jeg måtte reflektere over hvem mine intervjuobjekter burde være, og jeg tok utgangspunkt i de ulike gruppene som var representert i forprosjektet. Jeg bestemte meg for å velge intervjuobjekter fra alle gruppene, og fra ulike ståsteder innenfor hver gruppe for å sikre en bred informasjonsbase. Opprinnelig hadde jeg et ønske om å intervju alle som deltok under arbeidet med «Spillet om Tromsø», men det lot seg dessverre ikke gjøre. Den største gruppen av intervjuobjekter var planleggere som deltok aktivt under forprosjektet. Noen av de intervjuede hadde sentrale roller i kommuneadministrasjonen på den tiden. To av de intervjuede var ikke aktive deltakere i «Spillet om Tromsø». Den ene var observatør og en glødende interessert journalist på den

³⁶ Uttrykket er opprinnelig fra Ciceros *De Oratore*, II, 9 (55.f. Kr)

³⁷ Sørensen, s. 94 (Habermas *Erkenntnis und Interesse* (1968))

tiden, mens den andre delte minner om det stedet han vokste opp på i byen. Totalt intervjuet jeg mennesker hvorav fire var svært sentrale og aktive under forprosjektet «Spillet om Tromsø».

En utfordring som knytter seg til arbeid med intervjupersoner, er at de har varierende evner til å uttrykke seg verbalt. Noen av de utvalgte hadde et høyt bevissthetsnivå og stor evne til selvrefleksjon. I slike tilfeller kan en lett bli sittende igjen med en «forvrengt» virkelighetsbeskrivelse. Med det mener jeg at vi mennesker generelt kan endre vår oppfatning over tid. Det som en gang fortonte seg som viktig, kan oppfattes som ubetydelig i ettertid. Siden jeg er utdannet kunstviter med mastergrad i kunstvitenskap, vet jeg at det er kunstverket som er den primære kilden. Kunstneren bak kunstverket kan ha endret sin oppfatning av virkeligheten og sitt eget kunstverk i ettertid. Jeg mener at dette gjelder i alle kreative og skapende yrker. Derfor bruker jeg uttrykket «forvrengt» virkelighet. Intervjuene var et viktig supplement til det skriftlige materialet jeg hadde fått tak i. Jeg har likevel under hele arbeidet med avhandlingen lagt større vekt på det skriftlige materialet enn den muntlige informasjon som jeg fikk under intervjuene. Intervjuene fungerte mer som en bekreftelse på min egen forståelse av «Spillet om Tromsø». Den store spenningen under intervjuene var knyttet til hvor mye og hva intervjuobjektene husket fra prosessen som de deltok i for 15 år siden. Jeg var også spent på om deres fortellinger var lik min før-forståelse av «Spillet om Tromsø», en før-forståelse som var basert på utsagn fra andre og på materialet som jeg hadde lest på forhånd. Det var viktig å få inntrykk av hvordan deltakerne i forprosjektet opplevde «Spillet om Tromsø» og særlig viktig å kartlegge hvordan de opplevde forholdet mellom de ulike rollene som deltakerne hadde.

I forberedelsen til intervjuene utformet jeg en intervjuguide tilpasset en kvalitativ intervjuform. Guiden var ikke noe standard spørreskjema, men mer et styringsverktøy under intervjuene. Guiden var utformet slik at synspunktene til intervjupersonene best skulle kunne komme til uttrykk. Guiden tillot også intervjupersonene å presentere uventede momenter, samtidig som den hjalp meg til å alltid vende tilbake til de temaene jeg på forhånd hadde planlagt å utforske. Jeg forsøkte å skape en avslappet og trygg samtalsituasjon slik at intervjuobjektet skulle kunne føle seg i stand til å snakke fritt. Jeg hadde som målsetning å

ikke presse fram informasjon, men heller legge til rette for gode samtaler om de emnene jeg var interessert i. Jeg var også forsiktig med bruk av teknisk utstyr, for eksempel lydopptak, fordi det kan skape en kunstig atmosfære for samtalen. Noen av de intervjuede ønsket ikke at det skulle gjøres opptak av intervjuet, noe jeg respekterte. I de tilfellene skrev jeg notater under intervjuene.

Som master i kunsthvitenskap vet jeg at et bilde kan bringe fram assosiasjoner til glemte hendelser og øyeblikk. Under intervjuene hadde jeg derfor med hjelpemidler som originaltegninger eller digitale kopier av originaltegninger. Meningen med slike hjelpemidler var å friske opp hukommelsen hos intervjuobjektene. Dette viste seg å være et klokt trekk fra min side, for intervjuobjektene knyttet ofte erfaringer og minner til de visuelle framstillingene av «Spillet om Tromsø». Framvisningen av billedmaterialet lokket fram minner og informasjon som antakeligvis ellers ikke ville kommet fram.

I løpet av arbeidet med intervjuene innså jeg at min før-forståelse var preget av subjektive holdninger. Ett av mine mål med intervjuene var å frigjøre meg fra de subjektive forståelsesrammene. Etter hvert som min før-forståelse endret seg, fikk jeg også en annen forståelse av hva som var en relevant problemstilling for avhandlingen. Etableringen av en relevant problemstilling foregikk i et samspill med forsøket på å danne seg en pålitelig helhetsforståelse av «Spillet om Tromsø». Siden grunnlagsmaterialet var nokså ustrukturert, ble arbeidet for å skaffe seg en oversikt over det krevende. Organiseringen av det skriftlige materialet dannet således grunnlaget for mer konstruktive problemstillinger. Denne arbeidsmetoden som jeg benyttet meg av for å undersøke fenomenet «Spillet om Tromsø», kalles den kognitive sirkel.³⁸ Den kjennetegnes ved at forskerens tolkning hele tiden spilles opp mot undersøkelsesenes egen forståelse.

Jeg vil påstå at jeg har etablert et godt grunnlagsmateriale ved hjelp av den innsamlede informasjonen. Det har tidligere neppe vært samlet inn et så stort materiale om forprosjektet

³⁸ Holme s. 91

«Spillet om Tromsø» før. Det var imidlertid helt nødvendig å samle inn dette materialet for å kunne studere fenomenet «Spillet om Tromsø». Det er likevel ikke slik at dette materialet gir oss den hele og fulle og endelige sannheten om «Spillet om Tromsø». Samfunnsforskning er ingen eksakt vitenskap.

4. «SPILLET OM TROMSØ»

Før jeg foretar en analyse av «Spillet om Tromsø», skal jeg presentere noen av de rammene og forutsetningene som gjaldt på den tiden «Spillet» ble initiert. Flere hendelser på både lokalt, nasjonalt og internasjonalt nivå bidro til å gjøre «Spillet om Tromsø» mulig. De samme hendelsene bidro også til å sette rammer for et slikt prosjekt. De viktigste rammene ble gitt av et nasjonalt prosjekt, «Nasjonalt program for utvikling av fem miljøbyer», som Tromsø var en del av.

Rammer for «Spillet om Tromsø»

I 1994 feiret Tromsø sitt 200-årsjubileum. Dette året fikk byen anledning til å kalle seg for miljøby. Grunnen til at Tromsø fikk denne tittelen, var at Miljøverndepartementet i 1992 inviterte de 20 største byene i Norge til å søke om å delta i et forsøks- og utviklingsarbeid rettet mot bærekraftig by- og tettstedsutvikling. Det var stor interesse for dette utviklingsarbeidet. Etter en gjennomgang av søknadene tok departementet ved årsskiftet 1992/93 initiativ til et videre samarbeid med byene Fredrikstad, Kristiansand, Bergen, Tromsø og bydelen Gamle Oslo. Dermed var disse fem byene som fikk betegnelsen miljøbyer.³⁹

I rapporten til Miljøverndepartementet, «Nasjonalt program for utvikling av fem miljøbyer», framlegges målene og satsingområdene for prosjektet. Byene skulle være forbilder for andre byer og veiledere i spørsmål om bærekraftig byutvikling. I tillegg kom vurderinger av og forslag til bedre virkemidler som skulle gi bedre metoder for å beskrive miljøtilstanden i norske byer.⁴⁰

³⁹ «Nasjonalt program for utvikling av fem miljøbyer»,

http://www.dep.no/md/norsk/dok/andre_dok/rapporter/022005-990517/dok-bn.html. Dato: 25.01.2006.

⁴⁰ Idem

De ti punktene som definerte målene for miljøbyene var som følger:⁴¹

1. Redusere arealbruk til utbyggings- og transportformål.
2. Redusere energibruk til transport og oppvarming.
3. Redusere luftforurensing og støy.
4. Øke andelen av miljøvennlig transport.
5. Sikre natur og nære friområder for biologisk mangfold og friluftsliv, samt forbedre tilgjengelighet til vassdrag og sjø.
6. Redusere avfallsmengden gjennom bl.a. endret forbruk og produksjon og ved økt kildesortering og gjenvinning.
7. Sikre beboerne et trygt og stabilt miljø med tilgang til lokale service og tjenester.
8. Styrke sentrum som byens viktigste møtested for handel og kultur.
9. Sikre kulturhistorisk egenart, steds kvalitet og verdifulle bygnings- og kulturmiljø.
Lokalisere og utforme nye bygg og anlegg slik at de styrker stedets identitet og bidrar til et godt fysisk miljø.
10. Styrke befolkningens deltakelse i utvikling av nærmiljøet og et bærekraftig bysamfunn.

De stadig voksende byene var sentrale bidragsytere til den globale forurensningen. Her var miljø og helseproblemene størst, med konsentrasjon av støy, støv, luftforurensning og ulykker, spesielt på grunn av trafikken. Den kraftige økningen i arealbruk til utbygging og transportanlegg førte med seg store miljøutfordringer. Avhengigheten av privatbilismen skulle reduseres, og kollektiv transport, reduksjon av avfallsmengde, kildesortering og et trygt og stabilt miljø skulle sikres. På tross av at de voksende byene skulle redusere utbyggingsarealer, skulle stedets kulturhistoriske egenart, steds kvaliteter og kulturmiljø sikres blant annet ved å bevisstgjøre befolkningen gjennom deltakelse i utviklingen av det miljøet og den byen de er en del av.

⁴¹ Op. cit. kapittel: «1.3 Ti mål for miljøbyene»

De seks satsingsområdene for miljøbyene

«Nasjonalt program for utvikling av fem miljøbyer» definerte seks satsingsområder for prosjektet. Hovedinnholdet i de seks områdene var som følger:⁴²

1. Samordnet areal- og transportplanlegging med prioritering av miljøvennlig transport, miljøtiltak og fortetting i byggesonen.

Miljøvennlig transport skal prioriteres framfor privatbilen. Kollektivtrafikk, gang- og sykkelveger skal forbinde boligområder, sentrum og arbeidsplasser. Dette vil gi bedre framkommelighet for næringstrafikk og annen nødvendig veitrafikk. Energiforbruk, støy og forurensning fra transporten blir dermed redusert. I tillegg er det behov for opprydding etter den omfattende trafikkbelastningen på byene for å bedre miljøet. Ny utbygging bør fortrinnsvis skje som fortetting innenfor byggesonen for å unngå ytterligere spredning av byen. Slik fortetting skal legge avgjørende vekt på behovet for sammenhengende og nære grøntområder. Nye funksjoner og flere boliger i eksisterende sentrum og bydeler vil styrke disse. Eksisterende infrastruktur skal utnyttes bedre. Samlet vil en konsentrert by gi et mindre areal- og ressursforbruk.

2. Styrkesentrum som møtested for handel, næringsliv og kultur

Sentrum skal være byens viktigste møtested for mennesker, næringsliv, handel og kulturliv. Gater, torg og parker skal settes i stand. En blanding av boliger, arbeidsplasser og kulturtilbud skal gi liv og aktivitet til sentrum. God tilgjengelighet til sentrum, spesielt med kollektive transportmidler, til fots og på sykkel, skal gjøre bysentrene mer attraktive for et større mangfold av brukere enn i dag.

Det fins flere grunner til å styrke det historiske sentrum:

- Sentrum er den viktigste formidler av den historiske arven og er kjernen i byens identitet.
- Sentrum har store økonomiske, kulturelle og miljømessige ressurser som kan utnyttes bedre.

⁴² Op. cit. kapittel: «1.3 Ti mål for miljøbyene»

- Sentrum er den delen av byen som er lettest tilgjengelig med kollektivtransport.
- Sentrum har et stort potensiale som byens viktigste møteplass for kultur, handel og annet næringsliv.

3. Levende lokalsamfunn med gode boligområder og tjenester for oppvekst, omsorg og hverdagsliv.

Uteområdene skal være trafikksikre, trygge og gode for lek, rekreasjon og friluftsliv. Lokale tjenester og fellesløsninger letter hverdagslivet og reduserer behovet for spesialboliger og institusjoner. Møtesteder og lokal organisering er med på å styrke det sosiale nettverket. Lokalsamfunnene skal ha aktiviteter, tjenester og fritidstilbud slik at beboere ikke behøver å reise ut av nærmiljøet for å få dekket vanlige hverdagsbehov. Dette vil bidra til at både unge og gamle, friske og folk med ulik førlighet kan bo og leve i lokalmiljøet. Transportbehovet og foreldrenes kjøring av barn til fritidsaktiviteter kan reduseres. Barna skal kunne ta seg fram på egenhånd i miljøbyen.

4. Natur, vannmiljø og nære friområder sikres for biologisk mangfold og friluftsliv.

Utbyggingsmønsteret skal sikre sammenhengende grøntstruktur, landbruks-, natur- og friluftsområder, vann, elver og sjøområder. Dette vil ta vare på det biologiske mangfoldet og gi befolkningen god kontakt med naturen og de nære friområdene. Grøntstrukturen kan inngå som ledd i gang- og sykkelvegnettet og vil være med på å forbedre lokalklimaet i byen.

5. Avfallshåndtering, kildesortering og gjenvinning av avfall fra hushold og næringsliv

Omlegging til bærekraftig produksjon og forbruk vil medføre reduserte avfallsmengder og færre farlige stoffer i avfallet. Avfall fra husholdninger og næringsliv sorteres ved kilden eller i sentrale anlegg og er viktige bidrag til en forsvarlig avfallshåndtering. Sortering av avfall vil også føre til at en stor del av avfallet kan brukes som råstoff i gjenvinningsindustrien eller utnyttes som energi. Gjenvinningsgraden skal være høy og restavfallet må håndteres på en forsvarlig måte.

6. Stedsforming og kulturminner

Bygningsmiljø, kulturminner og kulturlandskap skal vernes, brukes og utvikles som et samlet kulturmiljø. Nye bygninger skal ha god arkitektur med vakre uterom som passer inn i omgivelsene. En bevisst stedsforming må gå som en rød tråd gjennom alle satsingsområdene, og gjenspeile en holdning som viser omsorg for de fysiske omgivelsene og vår felles kulturarv. Samlet skal miljøbyene gi oss en historisk forankring og identitet.

Gjennom de ti målene og de seks satsingsområdene skulle de fem miljøbyene sette fokus på negative miljøkonsekvenser i norske byer og tettsteder. Det samlede målet var å sette søkelyset på kommunenes medansvar for å løse de globale miljø- og utviklingsproblemene. Dette ble slått fast i Brundtlandkommisjonens rapport fra 1987, «Vår felles framtid», og Norges oppfølging i St.meld. 46 (1988-89), «Miljø og utvikling». Der heter det blant annet at «en bærekraftig utvikling sikrer behovene til dagens befolkning uten å svekke mulighetene for framtidige generasjoner til å få sine behov dekket». ⁴³ En slik målsetning har konsekvenser for en rekke områder i samfunnet. Det betyr mye for hva, hvordan og hvor mye vi produserer og forbruker og hvordan vi former våre byer. ⁴⁴ Dette ble også understreket under FN-konferansen om miljø og utvikling i juni 1992 i Rio de Janeiro. Denne konferansen resulterte i handlingsplanen «Agenda 21» som er en handlingsplan for arbeidet med miljø og utvikling inn i neste århundre, (kfr. St.meld. 13 1992-93). I «Agenda 21» heter det bl.a.:

Kommunene i hvert land bør innen 1996 gjennomføre tiltak for å informere og for å sikre seg tilslutning om en lokal «Agenda 21» for sine innbyggere. Alle lands kommuner oppfordres til å gjennomføre opplegg som sikrer deltagelse fra kvinner og ungdom i planleggings-, beslutnings- og gjennomføringsprosessen. ⁴⁵

Min oppfatning er at «Agenda 21» var klar i sin oppfordring om å ta i bruk kommunikativ

⁴³ Idem

⁴⁴ Op. cit. kapittel «1.2 Overordnede mål og prinsipper for utvikling av bærekraftige byer»

⁴⁵ Idem

planlegging som verktøy for å styrke deltakelse til de brukergrupper som tradisjonelt har vært representert i liten grad eller ikke i det hele tatt: kvinner og ungdom. Begrunnelsen for min påstand og beskrivelsen av hvordan dette ble fulgt opp under «Spillet om Tromsø», kommer jeg nærmere inn på flere steder i avhandlingen.

«Nasjonalt program for utvikling av fem miljøbyer» omtalte målsetninger og utfordringer hver av de fem byene stod overfor. Tromsø omtales som en by med store miljøkvaliteter, men som hadde utfordringer på grunn av en raskt voksende befolkning som blant annet fører til et økende areal- og transportbehov. Byens kvaliteter ble også trukket fram: gode rekreasjonsmuligheter, bevart trebebyggelse i sentrum, arealer langs sjøen. Tromsø skulle utvikles gjennom konsentrert utbygging med attraktive boliger av høy kvalitet. Begrenset byspredning skulle redusere transportbehovet og styrke satsingen på miljøvennlig transport og begrense bilbruken. Tromsø skulle utvikle sine framtidige kvaliteter ved å styrke bysentrum, det grønne området på Tromsøya og kontakten mellom byen og Tromsøysundet. «Nasjonalt program for utvikling av fem miljøbyer» anbefalte at «Befolkningen – også barn og ungdom – må trekkes med i planleggingen.»⁴⁶

I 1995 bestemte Tromsø kommune ved daværende rådmann Inger-Lise Sverdrup hvilken strategi som skulle brukes i utarbeidelse av miljøprogrammet.⁴⁷ Tromsøs miljøprogram skulle utarbeides ved å trekke inn politikerne mye tidligere i planleggingsprosessen. Deltakelse i løpet av skriveprosessen ble vektlagt, og en «møteserie med månedlige temakvelder for styringsgruppen der den respektive faggruppen har blitt invitert til å holde innledning om sitt tema»⁴⁸ ble planlagt. Styringsgruppen bestod av politikere og medlemmer av administrasjon i Tromsø kommune. I ett av referatene⁴⁹ fra styringsgruppen, datert den 29. september 1995, ble «Spillet om Tromsø» presentert under «Eventuelt». Referatet avdekker at «Spillet» skulle bygge på samme arbeidsmetode som ble brukt under analysen av Stakkevollvegen, og at arbeidet til Knut Eirik Dahl skulle være en viktig del av Miljøbyen Tromsø. Områdene Bruhodet/Seminartomta, Strandveien, Tromsdalen og deler av Sentrum skulle det jobbes med

⁴⁶ Op.cit. kapittel «4. Kort om miljøbyene»

⁴⁷ Brev fra Tromsø kommune ved Rådmann / Plan og utvikling til Miljøverndepartementet. Dato: 02.02.1995

⁴⁸ Idem

⁴⁹ Referat fra møte i styringsgruppa 29.09.95.

videre med i samarbeid med Troms fylkeskommune og grunneiere i de nevnte områdene. Det hele skulle finansieres med midler fra Miljøverndepartementet.

På ett av møtene, datert den 16. november 1995, var temaet «Bærekraftig bystruktur»⁵⁰ På dette møtet ble «Spillet om Tromsø» presentert både av Knut Eirik Dahl og Erik Øwre. Mens Dahl presenterte selve «Spillet», var temaet for Øwres presentasjon «Hvordan kan vi bruke 'Spillet om Tromsø' til aktuelle planoppgaver i kommunen?»⁵¹. Et eget arbeidsnotat fra plansjefen om «Spillet om Tromsø» var vedlagt invitasjonen. Man ønsket å videreføre erfaringer fra analysen av områdene langs Stakkevollvegen til andre områder i Tromsø. Ønsket var «å gjennomføre et planprosjekt som studerer enkelte sentrale områder med vekt på å kartlegge hvilke endringskrefter og som har virket og kan tenkes å påvirke området framover. Og hvilke potensiale område har for endring.»⁵² Det var lagt særlig vekt på formuleringen «å kartlegge hvilke endringskrefter [...] som har virket og kan tenkes å påvirke området framover». Ifølge notatet skulle det brukes stedsanalyseverktøy basert på strukturanalyser. Framstillingen skulle gjøres med tegning, modeller og 3D-framstillinger. Det skulle samarbeides «med de som har økonomiske interesser i områdene»⁵³. Notatet beskrev hver av brikkene i «Spillet», og formulerte spørsmål som måtte besvares for å etablere en bedre felles forståelse for hvert av områdene. Notatet omtalte også hvordan prosjektet «Spillet om Tromsø» skulle organiseres. Prosjektet skulle styres av rådmannen i Tromsø kommune sammen med direktøren for Kultur og Teknisk og plansjefen. I tillegg skulle Troms fylkeskommune trekkes inn. Prosjektgruppen skulle bestå av følgende to faste medlemmer: kontorleder for Oversikts- og reguleringsplankontoret sammen med arkitekt Knut Eirik Dahl. De andre medlemmer skulle være ulike former for konsulenter, trafikkplanleggere fra plankontoret, saksbehandlere for aktuelle regulerings- eller kommunedelplaner og til sist grunneierrepresentanter. Referansegruppen skulle bestå av miljøvernleder og næringssjef fra Tromsø kommune, en kommuneplanlegger, en representant for Troms fylkeskommune og en fra Statens vegvesen, Havnedirektøren og en representant fra

⁵⁰ Innkalling til møte og verksted over temaet bærekraftig bystruktur 16.11 (kl 10.45 – 17.00) og 17.11 (kl 09 - 16.00) I kaféen på Alfheim allaktivitetshus (innng. Fra sørsida av svømmehallen).

⁵¹ Op.cit. *Programmet*

⁵² Arbeidsnotat. *Spillet om Tromsø*. Plansjefen

⁵³ Idem

Naturvernforbundet. Referansegruppen skulle ha som oppgave å drøfte materialet og formulere synspunkter:

Det er viktig at alle deltakere i prosessen har stor åpenhet for ulike muligheter. I motsatt fall vil redselen for å foreslå endringer i tidligere vedtak eller faglig tilrådninger redusere analysens kvalitet. På den andre side er det viktig å være klar over at dette planspillet ikke erstatter en formell planbehandling, men skal gi bedre grunnlag til denne behandlingen på flere nivåer.⁵⁴

Arbeidsnotatet begrunnet behov for «Spillet om Tromsø» ved å sitere daværende fylkesordfører: «Tromsø vrir seg i vekstmerter...».⁵⁵ Notatet påpekte at veksten ikke var noe mål i seg selv siden Tromsø ikke hadde konkurrenter ved etablering av landsdelsrelevante funksjoner, byen var et regionalt senter. Derfor var det viktig at videre utvikling av Tromsø skulle skje etter bærekraftige prinsipper. Arbeidsnotatet påpeker mangelen på «...kvalifiserte oppfatninger av hvordan byen blir tilrettelagt i framtida. Offentlige og private investeringer i alle former for infrastruktur kunne gjøres med langt større sikkerhet om fremtidsbildene var klarere.»⁵⁶ Arbeidsnotatet var klart på at Tromsø kommune ikke hadde planberedskap på høyde med det økonomiske oppsvinget. Den fysiske planleggingen var blitt for ~~ble~~ defensiv, og det måtte gis større forståelse for konsekvensene av store investeringer og utbyggingstiltak.

Min oppfatning er at det særlig var to argumenter som bygget opp under behovet for «Spillet om Tromsø». Det ene var argumentet om miljøbevisst utvikling av byen, mens det andre var av økonomisk karakter. Begge argumentene, som for så vidt gjaldt da og fortsatt gjelder i vår samtid, inneholder krav om en mer forutsigbar og strategisk planlegging.

Arbeidsnotatet gjennomgikk hver av brikkene i «Spillet om Tromsø». Jeg skal se nærmere på disse i neste kapittel. I denne omgang skal jeg nøye meg med å trekke fram hvilke deler av byen som ble omtalt.

⁵⁴ Idem

⁵⁵ Idem

⁵⁶ Idem. Sparebanken Nord-Norge uttrykte sin interesse for “Spillet om Tromsø” ut fra sitt behov for bedre oversikt over den regionale utviklingen.

Tromsdalen ble karakterisert som en glemt bydel. Det ble foreslått å utforske muligheten for en bedre forbindelse mellom næringsområdene ved sjøen og boligområdene oppover i dalen. Tromsø bysentrum ble ansett å ha et stort utbyggingspotensiale langs havnefronten.

Utfordringen ved utviklingen av dette området ble ansett å være balanseringen av større utbyggingsprosjekter opp mot bevaringsverdig trehusbebyggelse. Datidens sentrumsplan fra 1990 ble ikke ansett å være tilstrekkelig for det videre arbeid med visjonene for Tromsø sentrum.

Vestre Brohodet/ Seminartomta ble omtalt som et interessant område for endring. Allerede i arbeidsnotatet foreslås det at området utvikles med et vesentlig antall boliger, og at områdets potensiale for å bli et knutepunkt for kommunikasjon undersøkes. Et slikt knutepunkt ville i så fall gått på bekostning av havnen for fiskeflåten som var der da. Områdene langs Strandvegen ble beskrevet som preget av boligutvikling og dårlig utnytting av områder for næringsformål. Mange endringsmuligheter for området ble antydnet, men man anså at utvikling krevde mer samarbeid.

Drivkraften

«Spillet om Tromsø» var ikke noe unikt Tromsø-prosjekt. Det representerer egentlig en episode i en serie av utviklingsprosjekter som har én fellesnevner: Professor Knut Eirik Dahl bosatt i Tromsø gjennom mer enn 30 år, har siden 1980-tallet arbeidet med å utvikle metoder for omdanning av landskap. Før «Spillet om Tromsø» skulle bli en realitet, gjennomførte Dahl flere andre prosjekter, i første omgang i regi av arkitektkontoret «Blå Strek». Det første prosjektet, som gir en antydning om både språkbruken og metoden i hans senere arbeider, er «Bo i Nord» (1987). Dette er et lite prosjekt sammenliknet med prosjektene som skulle komme senere. Tross prosjektets størrelse var det viktig for senere arbeid og metode som jeg skal presentere senere i avhandlingen.

Prosjektet «Bo i Nord» var utarbeidet av flere lokale arkitektkontorer, «Blå Strek» var ett av dem. Målet med prosjektet var planlegging og realisering av en ny bydel bestående av eneboliger. Planleggingen omfattet grensene mellom natur (det ubebygde) og kultur (det bebygde). En av oppgavene var å sette fokus på overgangene mellom natur og kultur, samt

konfliktene mellom ulike interesser innenfor prosjektet. I stedet for urbane begreper som gater, kvartaler og plasser, lanseres det nye begreper som viser til naturen: øyer, linjer og punkter.⁵⁷ En øy er et boligområde eller et grøntområde, mens begrepet linje viser til forbindelser mellom boligene. Punkter er enkeltboliger og landskapsformer. Alle prosjektdelene kom til å framstå som relativt uavhengige av hverandre, men har «orden» som fellesnevner:

Hver del er et prosjekt med egne kriterier som samsvarer med prosjektets betydning innenfor helheten. Prosjektdelene er ikke relasjonsavhengige. Men 'revet' fra hverandre, i forhold til dagens planleggingsmodeller, der orden er blitt overordnet.⁵⁸

Prosjektet «Bo i Nord» gjorde naturen til det monumentale og bestemmende. Det bygde skulle forholde seg til naturen som noe «større» enn seg selv. Analyser av mikroklimatiske forhold var bestemmende for formgivningen av prosjektet. Selve prosjektet var opptatt av å definere forhold mellom ulike geometriske former som oppstod i landskapet: øy – linje – punkt, og definerte det mellomliggende som det mest interessante. For meg virker det som prosjektet «Bo i Nord» realiserte et boligområde som la stor vekt på det som lå mellom boligene, det jeg velger å kalle mellomrommene eller det usynlige.

«Den sovende dronning» var et prosjekt som arkitektkontoret «Blå Strek» utarbeidet i forbindelse med en arkitektkonkurranse for omdanning av Narvik sentrum. Konkurransen foregikk i tidsrommet 1990–91. «Blå strek» kom på delt førsteplass. Konkurransen ble utlyst med tanke på framtidig utvikling av industrilandskap som var truet av fraflytting og nedleggelse. I prosjektet ble lokaliseringen av spesifikke funksjoner i liten grad diskutert. Det som ble diskutert, var relasjoner mellom det eksisterende og det nye. I prosjektet framstår det nye som en bevegelse langs to utviklingslinjer som møtes og får form i en ukjent framtid og med et ukjent innhold. Den tradisjonelle konkrete planleggingen framsto i dette tilfellet som mindre viktig enn det å definere framtidige rammebetingelser som tillater kombinasjoner av

⁵⁷ *Byggekunst* 7/1991, s. 416f

⁵⁸ Op.cit.. s. 417

ulike funksjoner: «Sentralt i konseptet er bestrebelsene på å finne en målestokk på området som etterlater seg verdener der de nye rommene er gode steder å drømme i.»⁵⁹

Knut Eirik Dahl var sentral også i to andre prisbelønte prosjekter, nemlig «The Magic Carpet» (1993) og «Resistans» (1994). Sistnevnte har til og med samme kallenavnet som «Spillet om Tromsø», men med ulik stedsbenevnelse: «The Game of Ørestaden». «The Magic Carpet» var et prosjekt for omdanning av et landskap i Tampere i nærheten av Helsinki. Et hovedfokus i arbeidet med prosjektet var tilsynekomst og forsvinning av landskap. Det vil si, prosjektet ønsket å skape forståelse for at landskapsendring som utviklingsprosess krever at det mentale bildet av landskapet endres. Prosjektet stilte spørsmål ved våre muligheter til å forestille oss framtidige muligheter for endringer i landskapet.

The question is whether it is all possible to understand other ways of processing with other lifecycles, different speeds. Or; are we only able to read landscapes via rational, known forms of development and graspable technological advances?

Our points of contact – touchstones – seek such a terminology of landscape, seek the appearing landscape.

These will in a way imaginary town plans – some will turn into urban formations, others will remain natural landscapes where the seeds we sowed gradually will disappear.⁶⁰

I 1994 deltok Knut Eirik Dahl sammen med flere andre Tromsø-baserte arkitekter i den internasjonale arkitektkonkurransen om utvidelsen av København, kalt Ørestaden. Prosjektgruppen fikk andrepris i konkurransen. Prosjektet, opprinnelig kalt «Resistans», fikk fort navnet «The Game of Ørestaden». I utviklingen av prosjektet ble strukturplanene konfigurert som et sett av spillebrikker, der forskjellige påvirkningskrefter førte til helt forskjellige løsninger for den framtidige bydannelsen.

The concept launched 'The Game of Ørestaden' by setting up the structure

⁵⁹ Forelesningsnotat «Den sovende dronning», s. 11

⁶⁰ *Utvalgte tekster og forelesninger 1988 – 1997*, «Appearing and disappearing landscape, The Helsinki Tampere Vision», 1993

plans as a set of playing pieces, in which different forces of change led to entirely different interpretations of this future urban landscape. The current development in Copenhagen, where other areas have come into the searchlight and are taking power from the 'ideal' Ørestaden, confirms one of our statements in the competition – 'The spirit of the place is bound to be found elsewhere'.⁶¹

Jeg oppfatter at både «The Magic Carpet» og «The Game of Ørestaden» har mange likhetstrekk med «Spillet om Tromsø». To av titlene er like, bare stedets navn er forskjellig. Prosjektene bygger på samme konseptet med spillebrikker som konfigureres på ulike måter, og alle prosjektene er opptatt av å finne fram til stedets «genius loci». ⁶² «Spillet om Tromsø» oppfatter jeg som en videreutvikling av de internasjonalt prisbelønte prosjektene «The Magic Carpet» og «Resistans».

Min påstand er at «Spillet om Tromsø» var en episode i en serie av liknende «spill» som foregikk før og etter forprosjektet i Tromsø. Arbeidene som Knut Erik Dahl og hans medarbeidere i «Dahl og Uhre arkitekter» har gjort i løpet av de siste årene, tyder på det. I dag er de engasjert til å vurdere utviklingsmuligheter for flere andre byer i de nordiske nordområdene. Metoden som ble brukt på 1990-tallet er videreutviklet og brukes til å gjøre nye «utgravinger i framtiden», ⁶³ blant annet i forbindelse med flytting av gruvesamfunnet i Kiruna og byplanen for Nuuk på Grønland.

«Spillet»s gang

Selve tittelen på forprosjektet «Spillet om Tromsø» gir assosiasjoner til brettspill eller puslespill. Ifølge en av informantene er tittelen inspirert av de første strategiske dataspillene hvor en kan utvikle samfunn etter eget ønske – *SimCity* eller *Civilization*. Men i stedet for dataprogrammerte mennesker og objekter var det levende og engasjerte individer som var

⁶¹ «D&U» (08.07.2012) <http://www.dahluhre.no>

⁶² Jeg velger å oversette det fritt med 'stedets sjel' eller 'den plass en hører til'.

aktive i utformingen av egen framtid. Min egen oppfatning er at «Spillet om Tromsø» var en blanding av alle de nevnte assosiasjonene. Ønsket om å utvikle samfunnet fra bunnen av som i et strategisk dataspill er vel en planleggers våte drøm, men «Spillet om Tromsø» kan også sammenliknes med et puslespill som hadde i oppgave å imøtekomme de seks satsingsområdene og de ti målene fra Miljøverndepartementet for miljøbyene i Norge.

«Spillet om Tromsø» hadde mange viktige støttespillere som gjorde forprosjektet mulig å gjennomføre. Det var stor politisk vilje til å gjennomføre prosjektet. Uten støtte fra politikerne og den administrative ledelsen i Tromsø kommune, blant annet teknisk kommunaldirektør Per Hareide, ville ikke forprosjektet ha funnet sted.

En av politikere uttrykte sitt støttet til «Spillet om Tromsø» ved å uttale: «If anybody can show me the future, then I really want to see it.»⁶⁴

I gjennomføringen av forprosjektet var særlig engasjementet fra grunneierne og administrasjonen i Tromsø kommune, i første rekke Erik Øwre, viktig. «Spillet om Tromsø» ville neppe kunne vært satt i gang dersom ikke grunneiere langs Stakkevollvegen hadde engasjert Knut Eirik Dahl til å utrede områdene langs veien. Etter at analysen av områdene langs Stakkevollvegen var gjennomført, utarbeidet Dahl et notat som begrunnet behovet for lignende analyser av flere områder langs Tromsøysundet: Tromsøya og fastlandet. Notatet består av tre deler som kalles A, B og C, og omtales derfor som ABC-notatet. Notatet dannet utgangspunkt for utarbeidelsen av «Spillet i Tromsø» som skulle bestå av ulike deler eller brikker. Hver er brikkene skulle analyseres hver for seg, men samtidig skulle de sees i forhold til hverandre. I tiden etter ABC-notatet ble det bestemt at seks områder eller brikker skulle analyseres: Strandveien, Vestre brohode/Seminartomta, Stakkevollvegen, Nordøya, Tromsdalen og Tromsø sentrum. Sistnevnte ble ikke analysert som en del av «Spillet om Tromsø», men ble etter hvert til et eget prosjekt under «Byutviklingens år 2005» («BYÅ 05»). «BYÅ 05» kan ikke sees som en del av «Spillet om Tromsø» siden det ikke ble utviklet ved hjelp av samme metodikk. Jeg velger derfor å se bort fra Sentrum og «BYÅ 05» som brikker i «Spillet om Tromsø».

⁶⁴ «D&U», <http://www.dahluhre.no>. Dato: 15.10.2012. Utsagn til et medlem av Tromsø kommunestyret i 1995 da «Spillet om Tromsø» ble vedtatt som undersøkelsesmetode.

For hver av brikkene ble det satt sammen en prosjektgruppe. Felles for gruppene var at arkitekt Knut Eirik Dahl og kommunal planlegger Erik Øwre deltok i alle prosjektene. I tillegg til disse deltok også andre arkitekter og planleggere, men ikke i samtlige av brikkene. De andre deltakere i prosjektgruppene var knyttet til det spesifikke prosjektet på grunn av sin geografiske tilknytning eller interesser i området. Disse var som regel grunneiere, utbyggere og representanter fra sektormyndigheter.

Jeg skal i det følgende presentere brikkene og ABC-notatet i kronologisk rekkefølge. Det vil si at jeg først vil presentere brikken «Arkitekturanalyse av områdene langs Stakkevollveien», deretter ABC-notatet og til slutt de andre brikkene.

«Arkitekturanalyse av områdene langs Stakkevollveien»

Områdene langs Stakkevollvegen figurerte i mange delplaner. Kvaliteten og alderen på planene varierte. Det samme gjorde gjennomføringen. Tromsø kommune prøvde å ta større planleggingsgrep om områdene, men lyktes ikke. I 1977 ble det gjort et forsøk på å regulere området, men planen ble aldri godkjent. Det ble gjort et nytt forsøk å lage kommunedelplan for Stakkevollvegen i 1993, men også dette forsøket forsøkte mislyktes. Etter at det kommunale planapparatet mislyktes i å se framtidige muligheter for områdene langs Stakkevollveien, engasjerte de største grunneierne arkitektfirmaet «Blå Strek». De fikk i oppgave å lage en arkitekturanalyse av områdene langs Stakkevollveien. Analysen skulle omfatte området fra Kullkransvingen til Tverrforbindelsen, samt området fra sjøkanten til Dramsveien.

En av mine muntlige kilder opplyste at bruddet mellom de private grunneierne og Tromsø kommune skyldtes mangel på kommunikasjon. Det virket som Tromsø kommune ikke klarte å oppfatte ønskene til de store grunneierne i området på en god nok måte. Etter min oppfatning viser det sterke engasjementet fra de private grunneierne og arkitektene og planleggerne fra «Blå Strek» helt klart at Tromsø kommune midlertidig hadde gitt opp sitt forsøk på lage en kommunedelplan for Stakkevollvegen. Jeg mener at fiaskoen i tillegg til mangel på kommunikasjon skyldtes mangel på visjoner og verktøy for byutvikling. Mangelen

på visjoner betyr også at man ikke klarte å se for seg hvilken stedsidentitet en ønsket for områdene langs Stakkevollvegen. Måten «Blå Strek» løste dette på, vil jeg komme tilbake til nedenfor.

Endring av veistruktur – endring av geografisk status til Stakkevollvegen

«Spillet om Tromsø» fokuserte på plasseringen av landskapet i forhold til andre områder på Tromsøya: bysentrum og Breivika (Universitetet i Tromsø). Dette ble mulig etter at Universitetet i Tromsø etablerte seg i Breivika og etter at en ny tunnelforbindelse hadde blitt etablert. Det er viktig å merke seg at da analysen av Stakkevollvegen foregikk, skjedde det en stor forandring i Tromsøs veinett. Det ble åpnet tunnel under Tromsøsundet fra Tomasjorda på fastlandet til Breivika, nord for Stakkevollveien. Den nye tunnelen økte tilgjengeligheten til områdene langs Stakkevollvegen. Områdene endret sin geografiske status i forhold til bysentrum, fra periferi til et sentralt område mellom de to viktigste tyngdepunkter på Tromsøya: bysentrum og Breivika, i tillegg til den nye veiforbindelsen til fastlandet. Ved endring av den geografiske statusen ble det behov for endring av identiteten til området. Områdene langs Stakkevollvegen hadde potensiale til å bli noe annet enn en industrisone med småhusbebyggelse siden de lå mellom bysentrumet og universitetet. Dette ble ansett som en positiv og framtidsrettet endring for området: «Det at området nå kommer i en ny bymessig situasjon skyldes ikke planlegging i området, men rundt området. En planleggingens' knipetangsmanøver'»⁶⁵. Stakkevollvegen måtte endres. Analysen skulle hjelpe til å finne nytt identitet.

Prosessen varte i åtte måneder, fra januar til november 1994. Prosjektleder var Knut Eirik Dahl. De andre deltakerne var NHO, Tromsø kommune ved Byplankontoret og Anleggsseksjonen, Statens Vegvesen, de største grunneierne og «Blå Strek». Analysen av områdene langs Stakkevollveien var aldri ment som noe alternativ til den mislykkede kommuneplanen, men som:

en undersøkelse som vil påvirke, styre og stille krav til kommuneplanens utforming. Byplankontoret skjønnte straks betydningen av denne

⁶⁵ «Analyse av områdene langs Stakkevollvegen», s. 7

undersøkelsen, og har i hele prosessen deltatt aktivt i utformingen.⁶⁶

Arbeidet med kommuneplanen avventet analysearbeidet. Statens vegvesen samarbeidet med «Blå Strek» for å løse utformingen av den framtidige Stakkevollvegen på et konseptuelt nivå. Hensikten med analysearbeidet var med andre ord å komme fram til en felles forståelsesmodell for områdets ressurser og framtid. Analysen av området viste at området inntil da var omfattet av mange delplaner. Noen av planene var ikke gjennomført. Utviklingen av området hadde inntil da vært styrt av industriens egen logikk, og ikke av kommunal planlegging. Det vil si at grunneiere hadde fått lov til å utvikle sine områder slik de ønsket det så lenge de forholdt seg til formålet, hovedsakelig industri. I praksis betydde det at grunneiere hadde full makt og rådighet over sine eiendommer.

Analysen av Stakkevollvegen bestod av følgende faser: registrering, analysedelen, tolkning av analyse materialet og idéutvikling. I flere måneder ble området undersøkt og fotografert. Man studerte alle bygningskompleksene, interne trafikkmønstre, flatenes behandling og samlet dessuten inn kartmateriale fra forskjellige tidsepoker. Det ble gjennomført kontinuerlige samtaler med grunneierne om alle aspekter ved utviklingen av deres virksomheter og om deres syn på framtidig endring i området.

Analysedelen beskriver en historisk utvikling av områdene fra 1880-tallet til 1995: endring av landskap, og da mentes det endring av formål, boligutvikling, veinettutvikling, oversikt over planer i området. Omdannelsen av landskapet fra landbruk til industri og hva slags industri som fantes på midten av 1990-tallet ble særlig studert. Den historiske oversikten over industri i området viste hvordan det som var endepunkt på Stakkevollvegen på 1950-tallet hadde blitt sentralt på 1990-tallet. Det betyr at i løpet av områdets historie har det endret identitet og plassering i forhold til omgivelsene. Identitetsendringen foregikk gradvis. Analysedelen viste at områdene langs Stakkevollvegen ble delt i to hoveddeler: nedsiden – områdene mellom Stakkevollvegen og sundet, og oversiden – områdene mellom Stakkevollvegen og toppen av Tromsøya. Nedsiden av Stakkevollvegen ble lite brukt inntil 1930-tallet. Da ble enkelte

⁶⁶ Op.cit. s. 3

områder fylt ut for å etablere kai for industri og fisk. Dette fortsatte fram til 1970-tallet da etablering av kaier og industriøyer hadde dannet en sammenhengende utfylling for industriområdet. Utfyllingen av nedsiden av Stakkevollvegen skapte et nytt landskap. Identiteten til dette landskapet ble bestemt av noen få grunneiere som drev med ulike former for industri. Sett i lys av Bourdieus teori om kultur- og smakssosiologi betyr det at de som hadde den økonomiske makten hadde anledning til å danne et helt nytt landskap inntil Stakkevollvegen. Deres økonomiske makt hadde gitt dem anledning til å forme et sted, både i areal og funksjon.

Analysen av nedsiden av Stakkevollvegen ble gjort «innenfra og ut», det vil si ved hjelp av direkte kunnskap fra eierne. Analysen konkluderer med at «kontinuerlige forandringer er dette områdets karakter».⁶⁷ Området bestod av store lagerbygg og overdekninger. Store arealer ville kunne frigjøres gjennom omdanning og flytting av eksisterende former for virksomhet. Utfylling av området ble sett på som det store samarbeidsprosjektet: «Uten en bevissthet om og en realisering av dette potensialet, vil enhver utfylling og ethvert annet utviklingsområde være en konkurrent i en byplanmessig sammenheng.»⁶⁸

Områdene på oversiden av Stakkevollvegen gjennomgikk også en endring. Analysen viste at det som var et landbruksområde med få gårder fram til 1900-tallet begynte å endre seg til et boligområde med enkeltstående hus, mens kvartalsstrukturer først begynner å oppstå i etterkrigsårene. Området fikk en eiendomsstruktur med mange små grunneiere, (småhusbebyggelse). Analysen av oversiden av Stakkevollvegen ble gjort «utenfra og inn» ved hjelp av historisk materiale og egne vandringer. Oversiden ble betegnet som «forvitret» i den forstand at landskapet gjennom mange år har vært overtatt av småhusbebyggelse. I løpet av analysearbeidet ble det foreslått at den forestående urbaniseringen ikke burde legge beslag på åpne arealer, men heller finne sin form «ved endring i og av den eksisterende bebyggelsen».⁶⁹ Forprosjektet oppfordret sterkt til gjenbruk/transformasjon av det eksisterende landskapet:

⁶⁷ Idem

⁶⁸ Op.cit. s. 41

⁶⁹ Op.cit. s. 7

En kommuneplan må være mer offensiv for å sikre og å utvikle offentlige landskapsrom for framtidige generasjoner enn det forprosjektet avstedkom. Den må inneha en strategi i tid for nettopp dette.

Dette setter søkelyset på en planlegging som leter etter og oppdager latente ressurser og kvaliteter, framfor å legge nye landskaper under seg.⁷⁰

«Spillet om Tromsø» behandlet grunneiere på oversiden og nedsiden av Stakkevollvegen ulikt. Mens de på nedsiden fikk delta aktiv i analysearbeidet, ble grunneierne på oversiden ekskludert. Det kan tyde på at konklusjonene knyttet til områdene på oversiden av Stakkevollvegen ble utarbeidet uten at noen av deltakere påvirket forprosjektet. Analysen baserte seg på hvordan områdene ble oppfattet av utenforstående, det vil si fra et ståsted utenfra. Jeg vil påstå at denne tilnærmingen ga prosjektgruppen stor makt over et stort geografisk område. Medlemmenes ekspertise ble brukt til å stadfeste gruppens makt.

Analysen av nedsiden av Stakkevollvegen ble, i motsetning til analysen av oversiden, gjort «innenfra og ut», det vil si ved hjelp av direkte kunnskap fra eierne. Grunneierne fikk mulighet til å forhandle fram sine egne ønsker i forprosjektet. I tillegg til det ble også brukt et eget språk for å stadfeste den symbolske makten. De som ikke var inkludert i arbeidet skulle heller ikke få anledning til å forstå det språket som ble brukt. Begrepet «Notation erotique» er for eksempel i utgangspunktet assosiert med noe helt annet enn kommunal planlegging. For de som jobbet med «Spillet om Tromsø» fungerte imidlertid begrepet som en fellesbetegnelse for overflatekvaliteter i områdene. Arbeidsgruppen som analyserte områdene langs Stakkevollvegen forstod dette språket. Sett i lyset av Bourdieus teori om kultur- og smakssosiologi betyr det at den symbolske makten ble stadfestet ved at den tok i bruk et eget språk. Fagfolk med kunnskap definerte verdiene i områdene i fellesskap med de største grunneierne. De behersket det nye språket som ble benyttet for å stadfeste posisjon og autoritet. Det nye språket legitimerte deres maktdominans og styrket deres posisjon i forhold til den videre utviklingen av områdene langs Stakkevollvegen. Siden de største grunneierne i området holdt til på nedsiden av Stakkevollvegen, avgjorde maktkapitalen hvem som skulle være med å legge grunnlaget for den framtidige utviklingen av områdene.

⁷⁰ Idem

Tolkningen av analyse materialet avdekket sentrale omdreiningspunkter for en framtidig endring. Temastudiene og plankonseptene sammenfatter tolkningene. På bakgrunn av perspektiver, sammenfattende tegninger, modeller, fotografier og en serie vandringer i området ble det utviklet en idéverden gjennom analysearbeidet. Noen av idéene var helt konkrete, mens andre antydte en mulig framtid. I løpet av åtte måneder, så lenge prosessen varte, ble det gjennomført en rekke diskusjoner av analyse materialet. Diskusjonene dreide seg om betydningen av strukturelle endringer for området. I løpet av prosessen ble også betydningen av planredskaper i ulike utviklingsperioder diskutert.

I idéfasen ble abstrakte perspektiver tatt i bruk for å tolke grunneiernes syn på områdets muligheter. Denne metoden begeistret eierne fordi den økte bevisstheten om egen deltakelse i framtiden og muliggjorde en «felles forståelsesmodell»⁷¹ som arkitekturanalysen søkte. Analysen viste at «Tingene står aldri stille. Det som er der i dag var ikke der i går.»⁷². Etter utforskningen av historikken og potensialet til hver enkelt eiendom og bedrift, framstod områdene langs Stakkevollvegen som annerledes enn før analysen startet. Metoden bak «Spillet om Tromsø» skapte bevissthet om hva områdene på nedsiden av Stakkevollvegen var og hva de kunne bli i framtiden. Undersøkelsen framsto som vellykket fordi den stilte spørsmål som planmyndighetene «hverken kan eller tør...»⁷³ stille. Det betyr at arbeidsgruppen bak analysen hadde større handlingsfrihet enn de kommunale myndighetene. I henhold til en teori om kultur- og smakssosiologi betyr det at handlinger lukket for offentligheten gav den symbolske makten større innflytelse i det sosiale rom.

Analysen gjennomgikk ulike tema og konkluderte med at eiendommene skulle omdannes. Det betyr at de som allerede hadde makt i området opprettholdt sin status og makt. Rammene for omdanningen ble gitt av de som fra før av hadde både kulturell, sosial og økonomisk makt. De bestemte hvordan de materielle omgivelsene for områdene skulle bli.

⁷¹ Idem

⁷² Idem

⁷³ Idem

På den ene siden hadde «Spillet om Tromsø» vært lukket for allmennheten, men på den andre siden hadde «Spillet» lyktes i det Tromsø kommune ikke hadde lyktes i, nemlig å etablere et fellesskap med de største grunneierne i området. Det som tidligere ble praktisert som en individuell utvikling av enkelteiendommer, ble under «Spillet om Tromsø» praktisert som kollektiv utvikling av hele områder. Grunneierne hadde gjennom prosessen forstått at området måtte endres og at de selv måtte være hoveddrivkreftene. Dermed ble det et spørsmål om *når* området skulle omdannes, ikke *om* det skulle omdannes.

Handlingsplan etter analysen

«En arkitekturanalyse er ikke bare et redskap for å få 'andre' til å forstå noe, men også et redskap til selv å endre en forståelse av egne ressurser.»⁷⁴ Etter at grunneierne i løpet av analyseprosessen forstod hva slags ressurser de rådet over, ble det utarbeidet en handlingsplan for videre omdanning av området. Det ble utarbeidet fire retningslinjer for arbeidet framover:

1. Å rydde i sitt eget landskap – rydding, demontering, reorganisering og flytting av funksjoner.
2. Å bearbeide sitt eget landskap – investering i en kollektiv fornyelse av området.
3. Etablering av pilotprosjekter for å tilrettelegge for ny aktivitet.
4. Etablering av en felles plan for endring over tid – et forpliktende initiativ fra eiersiden for å lede området i retning av framtidig byvekst, noe analysen av områdene langs Stakkevollvegen la til rette for.

Jeg mener at de fire punktene var et viktig resultat, kanskje det viktigste, for ikke å havne i en status quo-situasjon slik planmyndighetene hadde gjort flere ganger tidligere. De fire retningslinjene skulle legge til rette for en riktig utvikling av Stakkevollvegen i framtiden, og de skulle danne grunnlag for en felles forståelse av områdets potensiale. Man hadde særlig store forventninger til omdanningen av det offentlige veinettet i form av Tromsøysundtunnelen, og den urbaniseringen av området som en forestilte seg skulle følge som et resultat av den nye tunnelen. Man forestilte seg at tunnelen både ville øke

⁷⁴ Idem

tilgjengeligheten til områdene rundt Stakkevollvegen, og gi mulighet til mer sammensatte byfunksjoner enn tidligere. Spørsmålet som ble stilt under analysen var ikke *om*, men *når* det skulle skje.

Analysen hadde to konklusjoner – en for nedsiden og en for oversiden av Stakkevollvegen. For områdene langs nedsiden konkluderte en med at «kontinuerlige forandringer er dette områdets karakter»⁷⁵. Området bestod av store lagerbygg og overdekninger. Store arealer ville kunne frigjøres gjennom omdanning og flytting av eksisterende former for virksomhet. Utfylling av området ble sett på som det store samarbeidsprosjektet: «Uten en bevissthet om og en realisering av dette potensialet, vil enhver utfylling og ethvert annet utviklingsområde være en konkurrent i en byplanmessig sammenheng.»⁷⁶ Analysen konkluderte med at en kombinasjon av ytre omstendigheter og indre dynamikk ville kunne føre til en sammensatt byutvikling i området. Oversiden av Stakkevollvegen skulle omdannes i bymessig retning, mens undersiden skulle bestå av boliger. Selve Stakkevollvegen måtte utformes for å tilfredsstillende framtidige krav til bylandskap. Det fastslås at Stakkevollvegen skulle være hovedgaten i byutviklingen av området:

Forståelig at dette ikke sees før man ser nærmere på området. Med det er nødvendig å akseptere en slik mulig endring når arkitekturanalysen viser det kommende bylandskapet så tydelig.

(...)

Et konsept for Stakkevollveien som ikke forstår, eller muliggjør, en slik omdanning vil med andre ord være relativt katastrofalt.⁷⁷

«ABC-notat»

Etter at analysen av områdene langs Stakkevollvegen var gjennomført, ble det klart at analysemetodikken hadde vært vellykket. Administrasjonen i Tromsø kommune ved Byplankontoret så behov for å analysere flere områder i Tromsø. Det samme behovet så også

⁷⁵ Idem

⁷⁶ Op.cit. s. 41

⁷⁷ Op.cit. s. 37

arkitekt Knut Eirik Dahl som sendte et notat til plansjefen i Tromsø kommune i 1995. Dahls tanker ble presentert i et notat som besto av tre deler: A, B og C (heretter kalt «ABC-notat»). Notatet inneholder en grundig argumentasjon for nødvendigheten av «Spillet om Tromsø». I det følgende skal jeg sitere mange av de begrepene og formuleringene som Knut Eirik Dahl benytter i «ABC-notatet». Det skal jeg gjøre blant annet for å vise hvor stor rolle den språklige utformingen, som bryter med etablert språkbruk i kommunal planlegging, spilte for etableringen av «Spillet om Tromsø».

«Notat A»

I første del av «Notat» A, som har undertittelen «*Utgravinger i den framtidige byen*», argumenteres det med at prosjektet er nødvendig for å bryte med gjeldende utviklingstendenser. I stedet for gjeldende praksis anbefales Miljøverndepartementets planleggingsmetode «å se inn i framtiden». Det hevdes videre at det nye prosjektet er nødvendig også på grunn av en antatt sterk vekst i løpet av neste tiårene – en vekst som en antok ville tvinge fram raske endringer i bysentrum. Ifølge notatet er dette en tendens som gjelder også for resten av Europa og «*Hverken planleggere, politikere eller landskapet selv er forberedt på denne akselerasjonen.*»⁷⁸ «Spillet om Tromsø» funderes endelig i en visjon som man tenker seg kan fungere som en «*relativ permanent*» forståelsesmodell. Undersøkelsene av enkeltområder skulle ta for seg «*framstilling av kvalitet, endringspotensiale, drivkrefter for forandring og avgrensing av verdier.*»⁷⁹ Notatet oppfordrer til nyteknisk og dristighet. Hovedoppgaven til «Spillet om Tromsø» oppsummeres i begrepet «*utgravning i framtiden*». Tidsrammen for «Spillet om Tromsø» tenkes begrenset til noen få år, med mulighet til å kunne gjenta det. Publisering av oppdagelser, brudd og endringer ble oppfattet som viktig for å sette fokus på «*konfliktfulle synspunkter*»⁸⁰, og inspirere til en konstruktiv og skapende diskusjon som en tenkte seg kunne fornye og løse opp den politiske diskusjonen. Målet var å skape «*en felles forståelsesmodell der konsekvenser av handlinger kan gjøres tydelig*»⁸¹. Etter mitt syn representerer denne framgangsmåten en ny trend innenfor offentlig planlegging.

⁷⁸ Dahl, s. 1 («A-notat»)

⁷⁹ Idem

⁸⁰ Idem

⁸¹ Idem

«Notat B»

«Notat B» har undertittelen «*Brikkene – organisering, nivå og bevegelse framover*». Notatet er opptatt av å skape forståelse for hva veksten i Tromsø vil gjøre med bylandskapet i det kommende hundreåret. Det foreslås at hver av brikkene i «Spillet om Tromsø» undersøkes for seg for å oppnå en dypere forståelse av helhetens endring. Brikkene betraktes som kontaktpunkter:

Dette kommende landskap blir 'oppdaget' ved å utforske kontaktpunkter (touchstones). Til å begynne med ganske enkelt, men etter hvert på en mer raffinert måte. Bare en svært sakte vandring vil lede oss inn i dette kommende landskapet.⁸²

Jeg forstår begrepet «sakte vandring» som et samlebegrep for arbeidsmetoder som viser til en ny og hittil utforsket framtid. Notatet tar videre for seg viktigheten av å etablere en prosjektgruppe som er velegnet for utgravninger i framtiden. Det innebærer at deltakerne i prosjektgruppen vil måtte kunne visualisere ulike alternative løsninger for framtidens landskap. Hver brikke skulle ha samme oppbygning: historisk analyse, oppfatning av brikken gjennom historien, kunsten, litteratur eller områdes metaforiske felt. Prosjektgruppen skulle diskutere fritt «*i et meget langsiktig perspektiv hvordan byens framtid kan avtegnes i denne brikken*»⁸³. På bakgrunn av dette skulle det lages to–tre modeller av brikken. Dette skulle gjøres med tanke på «*å utpeke steder og tildele betydninger*»⁸⁴. Modellene skulle drøftes i referansegruppen tidlig i prosjektarbeidet og like før avslutningen. Materialet skulle utstilles, publiseres og debatteres.

«ABC-notat» stiller viktige spørsmål om valg av områder og om deltakere i prosjektet. På det tidspunktet da notatet var utarbeidet, var verken områdene eller antallet brikker i «Spillet» utpekt. Det viktige spørsmålet som ble stilt, var hvordan en skulle velge deltakere som ikke

⁸² Op.cit. s. 1 («B-notat»)

⁸³ Idem

⁸⁴ Idem

ville være redde for «å berøre tidsdimensjonen» og som kunne akseptere at «det kommende offentlige rommet kan være mye viktigere enn et prosjekt.»⁸⁵. Med andre ord, deltakerne i «Spillet om Tromsø» skulle være modige og framtidsrettede. Det foreslås en stabil kjernegruppe, og at antallet deltakere for øvrig skal variere fra brikke til brikke.

Det søkes etter «*endringkraftene på alle nivåene når byens framtidige landskap skal drøftes.*»⁸⁶.

Konstruktive brudd, eller det jeg i København kalte motstandenes strategi (lansert i byvisjonen som 'å tegne tomrommet') er derfor relevante temaer i alle brikkene i spillet om Tromsø.

Vi må derfor i kjernegruppen sikre at motsetninger er levende og tilstedeværende.⁸⁷

«Notat C»

«Notat C» har den beskrivende tittelen «'Spillebrikken' Brohodet». Notatet beskriver områdene rundt «Spillet om Tromsø». Det inneholder også en oppskrift på hvordan innholdet i notatene A og B skal realiseres, eller oversatt til «Spillet»s vokabular: hvordan *en svært sakte vandring skal foregå*. Presentasjonen av brikken «Brohodet» skulle foregå ved hjelp av en komprimert grafisk og tekstlig–historisk analyse der hensikten var å få innsikt i områdets endringer i tid og rom og de kreftene som påvirket endringene. Undersøkelsen viser brohodets skiftende bymessige betydning og innflytelsen fra ulike eiere opp gjennom tidene. I neste omgang ble brohodets metaforiske betydning og endring behandlet. Man utforsket spor som kunne gi indikasjoner på stedets posisjon i bevisstheten og historien. Metaforer gjøres billedlig gjennom fotografier, kunstneriske uttrykk og tekster hvordan området er oppfattet og brukt gjennom tiden: «*Slik drøftes områdets betydning i tid og rom.*»⁸⁸

⁸⁵ Idem

⁸⁶ Idem

⁸⁷ Idem

⁸⁸ Dahl, s. 1 («C-notat»)

I det videre arbeidet med brikken «Brohodet» skulle *utgravinger i det framtidige bylandskapet* finne sted. Det dreier seg om en analytisk tilnærming som skulle danne grunnlag for diskusjon i prosjektgruppa. Notatet inneholder en lang liste over temaer som prosjektgruppen skulle drøfte. Diskusjonen om temaene var ment å skulle konkludere med «*Alternative ideverdener som blir teser for utgravningene i framtidens bylandskap.*»⁸⁹ Først etter disse prosedyrene skulle «Spillet om brohodet» begynne. Selve arbeidet skulle utføres, og prosjektgruppen skulle arbeide seg fram til holdbare konklusjoner. Undertittelen i denne delen av notatet var «Substraksjon». I denne delen av arbeidet skulle et nytt landskap omformes og en ny bevissthet tre fram. Det nye landskapet skulle nedtegnes og formuleres. Den andre undertittelen er «Addisjon», og i denne delen skulle en serie mulige brohode-landskap formuleres. De skulle representere summen av ideer og teser kombinert med synspunkter fra lokale interesser: «*En utgraving som viser det framtidige offentlige rom.*» Disse var ment å skulle gi grunnlag for drøfting av alternative muligheter som kunne resultere i en kommunedelplan/reguleringsplan for området. Det nedtegnede materialet skulle om mulig gjøres mer levende ved hjelp av 3D-framstilling. Notatet viser erfaringer fra arbeidet med Stakkevollvegen og kostnadene knyttet til utstilling. Erfaringene ønsket man å bruke som grunnlag for å skaffe midler til prosjektet. Planetaten i Tromsø kommune fikk i oppgave å framskaffe alle nødvendige planer over området, samt organisere og innkalle til møter i prosjektgruppen, interessegrupper osv. 15. november 1995 ble satt som sluttdato for prosjektet «Brohodet». Man forutså en tidkrevende prosess, men også «en nødvendig forståelse og dristighet for å komme med holdbare utsagn om framtiden. Det er en svært sakte vandring.»⁹⁰

«Byplananalyse av områdene langs Strandveien»

Strandveien er det området som ligger mellom Polarsenteret og Telegrafbukta. Området var preget av strandlinje med industri i kombinasjon med boliger og offentlige funksjoner på oversiden av Strandveien. Planen for området var å utfylle langs strandlinjen. Dannelse av et nytt landskap krevde en ny identitet til området. Forprosjektet var klar på at: «*Undersøkelsen tar på seg og gir den kommende bymessige definisjonene for de handlingene som kan finne*

⁸⁹ Idem

⁹⁰ Idem

*sted i dette området langt inni det neste århundret.»*⁹¹ Forprosjektet var på søk etter funksjoner og former som kunne danne en urban struktur. Konklusjonen fra forprosjektet var klart. Hva den baserte seg på, vil jeg avklare i den videre teksten.

Den historiske gjennomgangen av området langs sundet viste klare likhetstrekk med utviklingen av bysentrum innenfor den historiske bygrensen, mellom Skansen og Prostneset. Den historiske analysen av Tromsø bysentrum begrunnet den framtidige utviklingen av områdene langs Strandveien. Likhetstrekkene mellom landskapsutfordringer som var i Tromsø sentrum i byens første århundre og de som var langs Strandveien på 1990-tallet var iøynefallende. Felles for de to områdene var at de ble omdannet til byområder. En grundig kartlegging av eiendomsforhold og den øvrige tilstanden langs hele strandlinjen i området ble utført. Området langs Strandveien var relativt uendret i 20 år. I denne perioden foregikk det ingen nevneverdig utvikling av området, og det ble heller ikke utarbeidet reguleringsplaner for området i to tiår. Sammenliknet med Stakkevollvegen, hvor det var et lappeteppes av reguleringsplaner, var dette området nesten glemt. I analysen av områdene langs Strandveien ble det fokusert på to områder: det eksisterende ubebygde og det ikke eksisterende eller utfylling i sjø.

Det eksisterende ubebygde arealet ble vurdert i forhold til «mulige framtidig opplevelses og bruksverdener med stor kvalitet.»⁹² Det siste ble anbefalt som bydelens «grønne hjerte», som analysen formulerer det. Også «det grønne hjerte» sees i en større sammenheng, nemlig nettverket av grønne rom over Tromsøya. Bydelens egen park skulle «graves ut» og var ment som et første steg i endringen av hele området. Det skulle etableres en forbindelse til sentrumsparken for å gi muligheter til utfoldelses- og opplevelsesrom, særlig for de minste. Det vil si at de ubebygde områdene skulle få ny identitet. Prosjektgruppen som arbeidet med brikken «Strandkanten» konkluderte med at det eksisterende ubebygde landskapet kan sees på som et utbyggingspotensiale og samtidig omdannes til grøntareal med bymessig parkkvalitet. Sett i lys av Bourdieus teori om kultur- og smakssosiologi kunne prosjektgruppen, som hovedsakelig bestod av fagfolk, trekke en slik slutning hovedsakelig på bakgrunn av dens

⁹¹ «Byplananalyse av områdene langs Strandveien», s. 3

⁹² Op.cit. s. 12

kulturelle og sosiale makt. Det er ingen klar skillelinje mellom disse to formene for makt. De utfyller hverandre i den forstand at deltakerne i prosjektgruppen som arbeidet med «Strandkanten», hadde stor grad av faglig utdanning av den typen som gir sosiale posisjoner i samfunnet. Deres beslutninger leverte hovedprinsipper og rammer for den fysiske utformingen av det ubebygde landskapet. Identiteten til de eksisterende områdene ble bestemt av prosjektgruppen. Igjen brukte «Spillet om Tromsø» en «utenfra og inn»-tilnærming, slik det også ble gjort i forbindelse med analysen av Stakkevollvegen. Denne metoden ble imidlertid ikke benyttet i analysen av det ikke-eksisterende landskapet, utfyllinger i sjø. Siden det var få grunneiere og siden havnevirksomhet var Havnefogdens ansvarsområde, ble analysearbeidet drøftet med dem. Den kulturelle og sosiale makten falt sammen med den økonomiske makten, slik tilfellet også var i analysen av nedsiden av Stakkevollvegen. De dominerende i samfunnet hadde slått seg sammen for å definere verdier for byens øvrige befolkning. Boligutviklingen på utfyllingene langs Strandveien ble vurdert som riktig i forhold til nærhet til bysentrum, og ble generelt oppfattet som positiv og konstruktiv. Man ønsket å øke boligtettheten i området, «...opp til 10 boliger pr. da. For å komme opp i et boligantall av en nødvendig bymessig karakter, som monner i utbyggingssammenheng.»⁹³

Den nye bydelen ble sett i forhold til havnerelatert næringsvirksomhet. Datidens havnefogd hadde ikke klart å definere sine behov. Dersom hele området skulle omdannes til havn, ville det bety at boligbyggingen måtte foregå andre steder. Etter diskusjoner med havnefogden ble man enige om å avgrense undersøkelser av havnerelatert næringsvirksomhet til området mellom Polarinstituttet og Macks flaskelager. Denne delen av området ble ansett som «*avventende landskap*»⁹⁴, det vil si at en eventuell omdanning var satt på vent.

Analysen avdekket et stort potensiale for utfyllinger i sjø. Det nye landskapet ville få identitet som en helt ny boligbydel som også kunne høre hjemme innenfor det framtidige havnebildet i Tromsø. Siden landskapet ikke eksisterte, var det ingen som kunne identifisere seg med stedet, og i den forstand eksisterte det på forhånd ingen stedstilknytning eller stedsfølelse. Det nye landskapet skulle assosieres med boliger og havnerelaterte formål. Det framtidige

⁹³ Op.cit. s. 18

⁹⁴ Op.cit. s. 27

fyllingsområdet ble omtalt som «En flerfunksjonell Bydel»⁹⁵. Den symbolske makten hadde festet grepet ennå hardere ved å legitimere sitt forprosjekt med et bestemt navn på den framtidige bydelen. Analysen var klar på utfordringer knyttet til en sammensatt bydel. Det store handlingsrommet var representert i utfyllingen langs Strandvegen. Høy boligtetthet og reorganiseringen av det grønne rommet med to akser skulle knytte Strandkanten nærmere bysentrum og dermed også utvide byen mot sør: «Det endelige, entydige holdbare utsagn om Strandveiens framtid er dermed ikke avgitt.»⁹⁶ – konkluderes det på slutten av analysen.

«Byplananalyse av Vestre brohode/Seminartomta – Utgravninger i den framtidige byen»

Gjennomgangen av denne brikken baserer seg på intervjuer og en foreløpig utgave av «Byplananalyse av Vestre brohode/Seminartomta – utgravninger i den framtidige byen» fra mai 1996. Området som var undersøkt strekker seg fra Skansen til Hansjordnesbukta og fra Storgata til Tromsøsundet (sjøen). Analysen av området la særlig vekt på området nord for brohodet. Prosjektgruppen bestod av Knut Eirik Dahl, flere representanter fra planetaten og en representant fra grunneierne. Med jevne mellomrom deltok de største grunneierne og interessegruppene i området i diskusjonene. Det ble etablert et samarbeid mellom Teknisk kommunedirektør og grunneierne i området om mulige framtidige prosjekter basert på analysearbeidet. Det ble i starten av analysen klart at:

Utgravingen i fortiden har sin begrensning. Utgravingene i framtiden er åpne, usikre og mangfoldige. Denne delen av arbeidet vil være 'å utpeke steder og tildele betydninger' som vil forme framtidens brohode. Arbeidet vil ta for eller bli bilder av enkelte utsagn og diskutere holdbarheten av disse.⁹⁷

Analysearbeidet ble delt i to hovedfaser. Den første besto i å kartlegge områdets historie, den andre besto i å studere områdets framtidige potensiale som helhet. Den andre fasen utreder framtidige forandringer som en ikke så lett kunne se da. I den første fasen av analysearbeidet ble områdets skiftende identiteter opp gjennom historien avdekket. Ved hjelp av fotografier

⁹⁵ Idem

⁹⁶ Op.cit. s. 33

⁹⁷ «Byanalyse av Vestre brohode/Seminartomta», s. 4

og kart ble strukturer som området nord for verftsområdet hadde i perioden fra 1890 til 1960 synliggjort. I 1890 ble dette området skilt ut til boligtomter og det ble bygd leiegårder med arkitektoniske detaljer som hjørnekarnapp og spir. Like etter 1. verdenskrig ble det anlagt en park, Fridtjof Nansen plass, omgitt av en skog. En fontene ble plassert sentralt i parken. Fontener plassert på denne måten er en vanlig måte å sentrere et byrom på. Noen få år etter, i 1924, ble trekaien som lå inntil Fridtjof Nansens plass forlenget og gjort tilgjengelig for turisttrafikk. Tilreisendes første møte med Tromsø var en bjørkeskog, en park og en fontene. Stedet hadde stor betydning både for innbyggere og tilreisende til Tromsø by.

Den andre fasen av analysen av Vestre brohode/Seminartomta utredet framtidige forandringer som en ikke så lett kunne se da. Det ble nødvendig for å få byutvikling og vekst av en ny type. Analysen prøvde å visualisere det kommende stedet «Brohodet». Det ble gjort for om mulig å skape en felles forståelse og en modell for handling og forandring i området. Under arbeidet med analysen, «utgravingen av framtiden», ble det diskutert hvilke ambisjoner som burde investeres i omdanningen av området. Analysen ville se områdets potensiale på nytt for å skape en ny identitet for bydelen. Det ble foreslått at området rundt brohodet skulle omdannes til boligområder og kjøpesenter, og at en endring av trafikkløsningen skulle finne sted. Endring av trafikkløsningen var en forutsetning for å skape en ny identitet for området. Trafikken fra broa skulle føres rett i en tunnel slik at ulempene ved biltrafikk skulle begrenses for det framtidige boligområdet. Ett av forslagene var å se på mulighetene for å lage en større havn i området nord for brohodet. Det betyr at analysen av framtidig omdanning av området hentet opp og tilbakeførte elementer fra fortiden for å gjenskape en mer positiv opplevelse av stedet. Sør for brohodet ble det foreslått at verftsindustrien, som hadde vært i området siden slutten av 1840-tallet, skulle flyttes ut og at den delen av området skulle omdannes til en urban bydel. Analysen viste at endringer av fysiske forutsetninger gir rammer for dannelse av ny identitet til stedet. Fysiske rammer danner med andre ord næringsmessige, sosiale og kulturelle forhold.⁹⁸

⁹⁸ Førde, s. 34

«Spillet om Tromsø» foreslo flere scenarier for Vestre brohode. De ulike scenariene fikk navn som «De Store Prosjekters Sted»⁹⁹, «En Framtidens Boligbydel»¹⁰⁰ og «Den Multifunksjonelle Bydel»¹⁰¹. Bruken av slike titler tolker jeg som en stadfesting av «Spillet om Tromsø» sin posisjon i det videre planleggingsarbeidet for området rundt brohodet. Begrepsbruken tolker jeg som en autoritativ måte å gi uttrykk for hva som er legitimt og relevant. Ved å navngi sine framtidige alternativer på ganske visjonære og kraftfulle måter, fikk de ulike alternativene en form for legitimitet og autoritet. Med andre ord styrket de sin symbolske makt. Jeg oppfatter samarbeidet mellom planleggerne og grunneierne som en symbiose for gjensidig styrking av maktposisjoner. «Spillet om Tromsø» hadde dermed gitt større makt til de som deltok aktivt i forprosjektet «Byanalyse av Vestre brohodet/Seminartomta». Metoden bak «Spillet om Tromsø» ga den enkelte grunneier muligheten til å legge premisser for det videre planarbeidet i bydelen. Jeg vil påstå at metoden bidro til å skape ubalanse i det videre planarbeidet. De store grunneierne fikk muligheten til å legge premisser for det videre arbeidet, men den øvrige befolkningen ble holdt utenfor. Forprosjektet ga etter min mening makt til noen få, de som allerede hadde størst maktkapital, på bekostning av de mange. Analysen av «Vestre brohodet/Seminartomta» ga noen få grunneiere anledning til å delta i analysearbeidet, men deres deltakelse var ikke uproblematisk. Arbeidet med Vestre brohode avdekket nemlig ulike eierinteresser. Grunneierne hadde ulike og motstridende syn på den framtidige utviklingen av området. Slike konflikter ble definert som «eiendommenes gjenstridighet» og lagt fram som en faktor som preget området. Det kan være flere grunner til at interessenmotsetningene oppsto. En grunn kan være at grunneierne hadde ulike forutsetninger og bakgrunner, en annen at de hadde ulike syn på hvilket framtidig sted de ønsket å skape. En tredje grunn kan ha vært økonomiske interesser. «Spillet om Tromsø» registrerte og presenterte de ulike interessenmotsetningene på et kart over området, men gjorde ikke noe for å løse dem.

⁹⁹ «Byanalyse av Vestre brohode/Seminartomta», s. 44ff

¹⁰⁰ Op.cit. s. 48ff

¹⁰¹ Op.cit. s. 53ff

«Nedre Tromsdalen – Utbygningsprinsipper og utviklingsmuligheter»

Brikken «Tromsdalen» ble analysert hovedsakelig av «70 grader Nord» i samarbeid med Knut Eirik Dahl. Analysen ble utført i 1996. Dette forprosjektet kalles for «Tromsdalsbrikken», og omfatter det eneste området som ikke befinner seg på Tromsøya. Det analyserte området ligger på fastlandet og omfatter området langs Tromsøysund. Brikken ble særlig sett i forhold til den ringveistrukturen som ble realisert to år tidligere da tunnelforbindelsen under sundet ble åpnet. Ringveistrukturen omfatter Tromsøbrua (brohodet i Tromsdalen) – Tromsøysundvegen – Tromsøysundtunnelen – Stakkevollvegen – Tromsøbrua (brohodet på Tromsøya). Den nye veistrukturen var premissleverandør for framtidig utvikling av Tromsdalen og byen for øvrig. Inntil da ble Tromsdalen, i likhet med Stakkevollvegen, betraktet som et perifert område i forhold til Tromsø bysentrum. Den nye veiforbindelsen ga anledning til å tenke nytt om Tromsdalens betydning. Tromsdalen var ikke lenger en forstad til byen der gjennomfartsåren strekker seg sørover fra Tromsøbrua. Den nye ringveistrukturen dannet en ny forbindelse nordover, mellom Tromsdalen og Breivika. Den nye forbindelsen mellom Tromsøya og fastlandet dannet grunnlaget for å tenke seg en framtidig utvikling av byen langs Tromsøysund.

Selve analysen av brikken ble gjort på en annen måte enn den ble gjort på de andre brikkene. Den historiske gjennomgangen, som skulle danne bakgrunnen for samtidens problemstillinger, ble utelatt. Noe historisk informasjon dukket riktignok opp i analysen, men i små mengder. Bare én historisk faktor ble lagt fram på en tydelig måte i dokumentasjonen, nemlig en grafisk framstilling av tetthet av bygningsmiljøet i Tromsdalen og Tromsø for øvrig for 1957, 3 år før etableringen av Tromsøbrua. I tillegg ble det laget en grafisk framstilling av bygningstettheten i 1996 og en framtidsvisjon for året 2015. Det ble laget flere grafiske framstillinger av samtidige forhold i Tromsø, i områder som inkluderte Tromsøya, Kvaløya og Tromsdalen. De forholdene som ble presentert var boligspredning, arbeidsintensive områder, naturforbruk og havneområder. Alle disse framstillingene framhevet det som ble oppfattet som viktige satsingsområder for hvert av forholdene. Viktigheten av konsentrert byutvikling langs ringveien ble framhevet som en hovedfaktor i analysearbeidet med brikken Tromsdalen. Analysen fastslår at utviklingen langs veien ville forsterke systemet av korte

kommunikasjonslinjer som byens sentrale handlingsfelt.¹⁰² Derfor var det særlig viktig å analysere Tromsdalen som en brikke i Tromsøs framtidig utvikling. «De forskjellige delområdene Tromsdalen berører på ulik måte de sentrale diskusjonstema om vekst og lokalisering i Tromsøs kommende bylandskap.»¹⁰³ Tromsdalen ble enten sett på som en tvillingby, eller som en del av de områdene som til sammen ville danne byen rundt sundet. Analysen av brikken delte Tromsdalen i flere områder: fyllinga, brohodet nord og brohodet sør/gamle, Tromsdalen sentrum.

Det som ble definert som «Fyllinga» var området fra Tromsdalselva til Tomasjordneset. Analysen utpekte denne delen av Tromsdalen som kommende landskap for industri- og næringsutbygging i Tromsø. Det ble stilt spørsmål om hvorvidt nyetableringer av havnerelaterte næringsvirksomheter i Tromsdalen kunne frigjøre andre arealer langs sundet. Analysen antydde muligheten for både etablering av nye næringer og relokalisering av allerede eksisterende næringer.

Området øst og nord for brohodet var definert som «Brohodet nord». Analysen foreslo en boligetablering på 600–700 boliger. Det samme omdanningspotensialet antok man at brohodet sør eller gamle Tromsdalen sentrum hadde – med 600–800 nye boliger i tillegg til nye sentrumsfunksjoner. Rundt brohodet ble det foreslått høy boligtetthet, 1500 nye boliger¹⁰⁴ i kombinasjon med nye sentrumsfunksjoner. Analysen viste at byggingen av Tromsøbrua hadde endret Tromsdalen som konsentrert sted. Veien gjennom Tromsdalen deler området i to, og i hjertet av området går en kompleks trafikkvei. Den tidligere identiteten til stedet gikk tapt med etableringen av Tromsøbrua. Etablering av nye handelssteder ble flyttet fra Tromsdalen senter til handelssenteret Pyramiden. Analysen fastslo at det kunne bygges et bo- og servicesenter nord for brohodet, mens situasjon sør for brohodet var «(...) mer komplisert der

¹⁰² «Tromsdalsbrikken», s. 14

¹⁰³ Op.cit. s. 15

¹⁰⁴ Op.cit. s. 13

forhold til stamvegen må løses før områdets arealpotensiale kan frigjøres.»¹⁰⁵. Hvor vanskelig situasjon i Tromsdalen var, kommer tydelig fram i analyseteksten:

I diskusjonen om brohodet sør har det kommer fram en viss frustrasjon fra grunneiere som ønsker å realisere sine prosjekter i området. Felles for alle disse prosjektene er at de bygger videre på det man kan betegne som «dagens strategi», dvs. små prosjekter som «beslaglegger» området, og som ikke gir mulighet for en større og mer rasjonell utnyttning. I tillegg er det ingen av disse prosjektene som tar stilling til stamvegen som områdets hovedproblem.¹⁰⁶

Etter mitt syn er det ingen tvil om at endringen av Tromsdalens fysiske utforming ved etableringen av Tromsøbrua i 1960. For meg virker det som denne hendelsen fikk stor innflytelse på den videre utviklingen av stedet. Det førte blant annet til at grunneierne i større grad konsentrerte seg om egne prosjekter i stedet for å samarbeide med andre om utvikling av området. Grunneierne sør for brohodet utviklet en svakere følelse av tilknytning til området som helhet og en sterkere følelse av tilknytning til sine egne lokale steder. Det resulterte igjen i at de store linjer i planleggingen ble mottatt med store forventninger, men det optimistiske bildet av framtiden støtte på utfordringer. Etableringen av et stort kjøpesenter, Pyramiden, bidro til at det tradisjonelle sentrum i Tromsdalen mistet sin betydning. Jeg vil påstå at etableringen av fastlandsforbindelsen fra Tromsø til Tromsdalen i praksis hadde dekonstruert stedet. Etablering av nye næringer fant ikke lenge sted i Tromsdalens tradisjonelle sentrum. Analysen foreslo «en utbygningsform der hvert prosjekt løser sitt forhold til vegen. Det betyr en mulighet for gradvis utbygging sørover med lokk over vegen.»¹⁰⁷. Denne konklusjonen indikerer etter mitt syn at den gruppen som hadde den økonomiske makten ikke klarte å utnytte makten. Arkitektene og planleggerne, representantene for den ekspert makten, hadde utfordret representantene for den økonomiske makten (grunneierne) med sin ekspertkompetanse.¹⁰⁸ Og den økonomiske makten i

¹⁰⁵ Op.cit. s. 15

¹⁰⁶ Op.cit. s. 15

¹⁰⁷ Op.cit. s. 15

¹⁰⁸ Østerud, s. 247-257

Tromsdalen klarte ikke å se verdien i ekspertmaktens forslag. Analysen konkluderte med at den framtidige utviklingen av Tromsdalen i høy grad er avhengig av at grunneiere utvikler en felles forståelse av hvilken utvikling de ønsker for Tromsdalen:

På samme måte som byggingen av brua representerte et historisk brudd i utvikling i Tromsdalen, vil det neste «bruddet» være felles forståelse for Tromsdalens kommende betydning i bystrukturen. Det betyr dreining fra «dagens strategi» med liten utnytting og beslaglegging av verdifulle områder, til en offensiv strategi der de ulike områder programmeres i et langt tidsperspektiv.¹⁰⁹

Hovedproblemet var at ingen av grunneierne tok stilling til den utfordringen som var knyttet til Tromsøysundvegen. Statens vegvesen, som var aktiv deltaker i analysen av Tromsdalen, utredet ulike modeller for å løse veiproblematikken. Analysen fastslo at problemet ikke kunne løses individuelt, men at det krevde en kollektiv beslutning basert på en felles forståelse av et framtidsscenario. Det ble foreslått tre løsninger for Tromsøysundvegen:¹¹⁰

1. Veien legges i tunnel. En slik løsning ville gi et stort arealpotensiale og åpne for kontakt med resten av Tromsdalen. Den ville også legge føringer for all annen utvikling i minimum et 20 års-perspektiv.
2. En gradvis overdekning av veien. Denne løsningen er muliggjort gjennom realisering av flere prosjekter. Hver grunneier forutsettes å løse sine utfordringer knyttet til vei, infrastruktur, avkjørsel og parkering. Denne løsningen vil i likhet med det første forslaget kunne frigjøre mye areal og åpne for kontakt med resten av Tromsdalen.
3. Miljøprioritert gjennomkjøring (MPG). Et MPG-prosjekt gjennom nye Tromsdalen sentrum kan realiseres, men krever en utredning av omfanget og sammensetningen av trafikken. Tiltaket kan igangsettes umiddelbart, men gir en meget begrenset arealgevinst. Utfordringer knyttet til veien løses ikke av et slikt forslag.

¹⁰⁹ Op.cit. s. 16

¹¹⁰ Op.cit. s. 18

En eventuell realisering av disse forslagene var avhengig av at grunneierne kunne slutte seg til en felles forståelsesmodell for å løse utfordringer – det som var være en grunnleggende målsetning med «Spillet om Tromsø». Analysen viste imidlertid at Tromsdalen var et område med stor motstand mot endring, et «permanenslandskap».¹¹¹ Permanenslandskaper er områder med sterk motstand mot endring fordi de består av mange små grunneiere og en eneboligstruktur med høye byggekostnader. Disse yter motstand mot endring. Muligheter for enkeltvis fortetning fins i eksisterende strukturer. Analysen brukte flere begreper som gir assosiasjoner til landskap. Med begrepet «hukommelseslandskap» beskrives enkelte mellomsoner av spesiell interesse eller verdi, mens områder som har mulighet til rask omdanning ved hjelp av store prosjekter kalles for «transformasjonslandskap». Den såkalte ekspertmakten tok på denne måten i bruk språket for å kunne definere verdier på en autoritativ måte i forhold til representanter for den økonomiske makten.

Analysen av grøntområder påviste tre hukommelseslandskap: Tromsdalen bypark, Tromsdalen elvedelta og Pyramidens offentlige rom. Disse kalles for hukommelseslandskap fordi de inneholder historiske elementer fra Tromsdalens fortid. Tromsdalen bypark vil kunne knytte forbindelsen til den historiske aksene langs Turistvegen, og vil inneholde monumentale elementer som Tromsdalen kirke og Tromsøbrua. Parkbildet vil bli omkranset av storslått natur, Tromsdalstinden og Tromsøysundet. Dette vil bli et sentralt rom som kan synliggjøre bydelen mellom sundet og fjellet. Identiteten til Tromsdalen, et område med monumental arkitektur og et grønt landskap, ble foreslått bevart og styrket. Analysen av det grønne området ble gjort «utenfra og inn», det vil si uten deltakelse fra befolkningen som bodde i området. Resultatet av analysen var at Tromsdalen elvedelta ble foreslått bevart som en kombinasjon av «urskogpark», sportsanlegg, marina samt parkanlegg av høy kvalitet. En framtidig TUIL-arena ble foreslått plassert i sørenden av fyllinga. En slik løsning ville avgrense området mot kommende industriarealer i nord. Det nye handlesentret – Pyramiden – ville forene eksisterende deler av grunnlandskapet med nye offentlige rom: «Området er preget av tilfeldig sammenstilling av handelsvirksomhet som har ekspandert uten ansvar for det offentlige rom.»¹¹². I ett av alternativene ble det foreslått at næringsvirksomheten burde

¹¹¹ Op.cit. s. 15

¹¹² Op.cit. s. 19

relokaliseres og at det i stedet burde etableres et moderne boligområde. En grunn til dette forslaget var at handelsvirksomheten genererte mye privattrafikk. En annen var ønsket «om en samling av publikumsintensiv næringsvirksomhet langs ringveistrukturen».¹¹³ Det ble også foreslått anlagt et bearbeidet parklandskap med et mangeartet miljø av lek, rekreasjon, fjære og vegetasjon. Flere områder ble omtalt som transformasjonslandskap. Slike landskap ville ha muligheter til relativt rask endring – én urban struktur ville relativt enkelt kunne omreguleres til en annen. Endringens karakter ville være store prosjekter i en hurtig omdanningsprosess.

Etter mitt syn viser dette at faggruppen forsøkte å se enkeltbrikkene, for eksempel Tromsdalen, i sammenheng med helheten av brikker. Analysen fastslår at det største bruddet i Tromsdalens nære historie er etableringen av Tromsøbrua. Det neste store bruddet forventes å være utløst av transformasjonslandskap og hukommelseslandskap.

Brikken «Nordøya»

Jeg har ikke fått tak i noen dokumentasjon som beskriver prosessen rundt brikken «Nordøya». Ifølge en av mine kilder ble det aldri laget noen dokumentasjon for denne brikken slik det ble gjort med de andre brikkene i «Spillet om Tromsø». Arkivmaterialet bekrefter dette. Kilden har selv arbeidet med reguleringsplan for MIO – Maritimt industriområde på Nordøya øst¹¹⁴. Mitt analysearbeid baserer seg dermed på den øvrige dokumentasjonen fra «Spillet om Tromsø», for eksempel dokumenter som omtaler «Nordøya» enten som en framtidig industrisone hvor store industribedrifter skulle reetableres, for eksempel skipsverftet ved «Vestre Brohodet/Seminartomta», eller som et området hvor industri fra andre transformasjonsområder enn sentrum også skulle flyttes til.

¹¹³ Op.cit. s. 19

¹¹⁴ Saksframlegg. Saksnummer: 00/4462 /001345/02-TPLAN 1508. Planid. 1508. *Reguleringsplan for MIO – Maritimt industriområde på Nordøya øst*. Dato: 15.01.2002.

Også dokumenter knyttet til Kommuneplanens arealdel 2000–2012 (KPA)¹¹⁵ omtaler brikken «Nordøya». Jeg benytter meg av KPA og saksframlegget i reguleringsaken for å omtale de delene av framlegget som handler om «Spillet om Tromsø» og brikken «Nordøya».

Analysen konsentrerte seg om behov og langsiktige strategier for havneutvikling og næringsvirksomhet. Den kommunale strategien skulle være sammenfallende med regionale og nasjonale strategier. På den tiden foregikk det en parallell prosess med å utarbeide en havneplan for Troms fylke. Derfor ble samarbeidet mellom Tromsø kommune, Troms fylkeskommune og Tromsø havn ansett som viktig for nærings- og havneutviklingen i byen. Tromsø ble ansett som en havneby med gode forutsetninger (riktig størrelse, gode kommunikasjonsforhold, gode servicetilbud og god kompetanse) for å kunne bli en havneby for hele Nord-Norge og Norvest-Russland. Det ble stilt forventninger til Tromsø kommune på følgende felt:¹¹⁶

- Olje/gassutviklingen i Nordvest-Russland
- Tromsø som transitthavn for fisk
- Generell transport til og fra Russland

Det ble forventet at Tromsø skulle kunne være aktuell som framtidig havneby av nasjonalt og internasjonalt format. For å oppnå dette målet måtte både Tromsø kommune og Tromsø havn styrkes gjennom bred politisk enighet om kommunal næringsstrategi, et økonomisk solid havnevesen, en operativ kommunal ledelse og en planetat som var i forkant av utviklingen. Analysearbeidet presenterte tre alternativer: minimums-, mellom- og vekst-alternativ.

Minimums-alternativet gikk ut på at Tromsø begrenser sin havneaktivitet til de primære trafikkhavnfunksjonene. Det vil si at framtidig havneutbygging skulle skje i hovedsak nord for Breivika og ved deler av Tromsdalsfyllinga.

¹¹⁵ *Arealdel til kommuneplan og boligbyggestrategi 2000 – 2012. Byområdet og de bynære soner*
«Sammendrag». Høringsutkast og merknadsbehandling. Uten dato.

¹¹⁶ Idem

I mellom-alternativet ble det foreslått at Tromsø kommune skulle opprettholde sin at Tromsø kommune opprettholder sin nasjonale betydning som trafikkhavn og som fiskerihavn. I tillegg ble det foreslått bygget et terminal- og serviceanlegg som er nødvendig for at Tromsø skulle kunne bli en viktig internasjonal fiskerihavn.

Vekst-alternativet innebar at Tromsø skulle etableres som en sentral havn både i nasjonal sammenheng og forhold til Nordvest-Russland og dessuten som et knutepunkt i forhold til den internasjonale fiskerinæringens terminal- og servicebehov. Analysen konkluderer med at de offentlige havneinteressene langs Tromsøysundet burde konsentreres til Indre Havn, Breivika–Nordspissen og deler av Tromsdalsfyllinga.

Ett av temaene i høringsuttalelsen for KPA var «Nærings- og industriutvikling». I utredningen av temaet vises det til endringer fra tradisjonelle næringer til tjenesteytende og servicertett næringsvirksomhet og kompetanse- eller kunnskapsbaserte næringer. Samtidig var det viktig å sikre nødvendige levevilkår for de tradisjonelle næringene og industribedriftene. Utredningen i KPA deler næringsarealet i tre typer:

- omdanning til høyere utnyttelse og ryddigere profil
- kombinasjonsarealer bestående av boliger og næringsvirksomhet
- nyskapende næringsareal på Tromsdalsfyllingen

Sentrum og arealene ved Forskningsparken kommer i tillegg. Nordøya tilhører den første typen – omdanning til høyere utnyttelse og ryddigere profil. I utredningen ble området kalt Nordøya øst. Målet med denne typen næringsareal er å sikre nok areal for næringsutvikling i Tromsø. Reguleringsplanen for MIO var et resultat av at «Spillet om Tromsø» og KPA pekte ut Nordøya øst som «et kjerneområde for havne- og næringsutvikling i Tromsø»¹¹⁷.

Saksframlegget refererte til visjonene i «Spillet om Tromsø». Det er seks satsingsområder som jeg velger å referere til i korte trekk:

117 Op.cit. s. 1

- Tromsø skal utvikles til et maritimt nærings- og industrimiljø – styrke byens rolle som regional og internasjonal utviklingsaktør i nordområdet.
- Skal gjøre Tromsø mer attraktivt som nedslagsfelt for nye virksomheter innenfor marine næringer.
- Tilgangen til råvarer, god infrastruktur og den langstrakte sjølinja skal utnyttes til produksjon og produktutvikling lokalt.
- Tromsø skal utvikles til et velfungerende og arealeffektivt nærings- og industrimiljø ut fra prinsipper om både bærekraft og verdiskapning.
- Næringslivet og Tromsø kommune skal finne samhandlingsformer som maksimerer de positive ringvirkningene av satsningen på Nordøya.
- Endringsprosessen skal styres med et rammeverk basert på et helhetlig og langsiktig omdannings- og utviklingskonsept.

I arbeidet med analysen av brikken «Nordøya» bidro det offentlige og Barlinghaug som en tung privat aktør. Det ble avholdt et høringsmøte. Listen over de innkalte viser at møtet hovedsakelig besto av representanter for politisk og administrativ ledelse i Tromsø kommune. Noen få representanter for politiske partier og næringslivet og offentlig sektor ble også innkalt til møtet. Tanken bak høringsmøtet var å samle den støtten som var nødvendig for at brikken «Nordøya» skulle kunne realiseres. I innkallingen begrunnes behov for analyse av området:

Nåværende plangrunnlag gir ikke godt nok grunnlag for å styre utviklingen her. En sentral del av analysen er å ta stilling til problemstillinger knyttet til det konfliktfylte naboskap mellom tung boligbebyggelse, industri, transportintensiv lager- og forretningsvirksomhet, avfallsfylling, steinbrudd, havn og rekreasjonsareal, m.m.¹¹⁸

¹¹⁸ «Spillet om Tromsø» - analyse av området 'Nordøya øst'. Dato: 23.01.1997. Plansjefen Tromsø kommune.

Det var et stort potensiale for konflikt mellom ulike interesser, men å dømme etter innkallingen til høringsmøtet er det lett å se at de fleste representantene for de direkte berørte i området for brikken ikke ble innkalt til møtet. Deres stemme ble ikke hørt på møtet. Jeg oppfatter det slik at ekspertmakten, representert ved faggruppen, oppfattet potensialet for konflikt, og bestemte seg for å hindre konfliktene i å sette en stopper for prosjektet. For dette formålet var det også behov for bred politisk støtte. Den støtten ekspertmakten fikk, forsterket deres posisjon i samfunnet. Både ekspertmakten og den politiske makten definerte verdier og virkelighetsoppfatninger slik at de nådde sitt mål. Jeg har ikke funnet noen dokumentasjon som kan tyde på at de berørte grupper i brikken «Nordøya» har protestert eller uttrykt sin misnøye. Det virker som de har tatt situasjonen for gitt, det Bourdieu kaller for doxa. Det kan imidlertid også tenkes at de berørte naboene simpelthen aldri ble orientert om planene for «Nordøya». Det virker som alle andres interesser ble satt til side og at alle måtte bøye seg for Tromsøs ønske om å etablere seg som en havn i et lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt perspektiv. Dokumentasjonen som jeg har analysert tyder på at grunneierne ble oppfordret til å sikre den framtidige utviklingen av Tromsø havn. De ble manet til å ta ansvar for sine handlinger slik at kommunen selv ikke skulle ha det fulle ansvaret. Med referanse til Bourdieus kultur- og smakssosiologi kunne en si at den økonomiske makten stilles ansvarlig for at etableringen av industri på «Nordøya» skulle bli vellykket, og med det også for at realiseringen av de andre brikkene skulle kunne finne sted. Sagt på en annen måte: med makt følger ansvar. Derfor ble grunneiere og industrieiere oppfordret til å dele ansvaret for utviklingen av Tromsø.

«Spillet»s klang

I dette underkapittelet skal jeg se på resultater av «Spillet om Tromsø». Forprosjektet «Spillet om Tromsø» hadde uttrykt håp om omdanning av områder fram til 2015. Vi nærmer oss tidspunktet for å kunne vurdere i hvilken grad metoden har bidratt til å endre områdene eller brikkene i Tromsø.

Jeg mener at «Spillet om Tromsø» har gitt to typer resultater: omdannede områder og ny planleggingsmetodikk. Det området som i størst grad er blitt omdannet, er Strandkanten.

Området er nesten i sin helhet realisert, mer eller mindre i henhold til intensjonene, og det er en god sjanse for at de resterende delene av reguleringsplanen for Strandkanten vil bli fullført i nærmeste framtid. Måten strandkanten ble omdannet på, avslører at mange av forprosjektets intensjoner og anbefalinger ble «glemt» i realiseringsfasen. Etter min mening skyldes det at de økonomiske rammene for prosjektet krevde for høye avkastninger. Også de intensjonene som ble realisert har i noen grad mistet sin mening sett i sammenheng med omgivelsene rundt. Mens forprosjektet anbefalte høy estetisk kvalitet i utformingen av bygningene, er bygningene i praksis blitt bygget med mer økonomisk forsvarlige materialer og kvaliteter.

Den andre svakheten ved realiseringen av prosjektet Strandkanten er knyttet til prosjektets mål om å være et miljøprosjekt. For å leve opp til denne målsetningen ble Strandkanten utstyrt med oppvarmede fortau slik at en skulle kunne sykle der året rundt. Antallet parkeringsplasser for å området ble også kraftig redusert. Dessverre passet ikke disse tiltakene inn i byens øvrige struktur. De oppvarmede fortauene er bare å finne innenfor Strandkanten. Flertallet av byens gater og sykkelstier er dekket av snø og is store deler av året. Og reduksjonen i antallet parkeringsplasser for biler ble ikke kompensert for ved hyppigere bussavganger i området. Resultatet ble at antallet private biler økte betraktelig, noe som har gått på bekostning av friområder på Strandkanten. I kampen om plass i byrommet har bilen vunnet på bekostning av grønne områder. Strandkanten gir ikke et helhetlig inntrykk siden materialkvaliteten i området varierer. Det skyldes at flere forskjellige oppdragsgivere har stått for realiseringen av området, og at disse hadde hadde ulik forståelse og tilnærming til prosjektet.

Området rundt brohodet på Tromsøya er ennå ikke blitt realisert. I stedet for realisering av boligområder, kjøpesenter og endring av trafikkløsningen i området brohodet, er området blitt regulert og det er bygd nytt Tinghus nord for broa. Sør for brohodet har man i over ti år forsøkt å forme et område med boliger, forretninger og kontorer. I løpet av denne perioden har det kommet flere forslag om å omregulere området til museum eller badeland. Jeg har inntrykk av at området trenger et nytt forprosjekt for å finne sin identitet og framtid. Kanskje en gjentakelse av «Spillet om Tromsø» ville være bra også for andre områder.

Heller ikke på andre siden av Tromsøysundbrua er intensjonene fra «Spillet om Tromsø» blitt realisert. Brikken «Nedre Tromsdalen» er ikke blitt omformet i nevneverdig grad. De samme utfordringene som ble identifisert på slutten av 1990-tallet er fortsatt synlige. For tiden arbeider Tromsø kommune med en områdeplan for Nedre Tromsdalen. Flere informanter bekrefter at «Spillet» fungerer som et viktig grunnlagsmateriale for dagens arbeid med området. Det viser seg at analysen av Nedre Tromsdalen er høyst aktuell ettersom situasjonen ikke har endret seg siden den gang. Særlig forslagene om endring av trafikksituasjonen har opptatt dagens planleggere i Tromsø kommune. Også denne gangen krever områdereguleringen tett samarbeid mellom Tromsø kommune, grunneiere, Statens vegvesen og Tromsdalen byråd.

Områdene langs Stakkevollvegen fikk vedtatt kommunedelplaner for Stakkevollvegen og Tromsømarka i 2008. I løpet av arbeidet ble det i veldig stor grad referert til «Spillet om Tromsø» og forprosjektet har hatt stor innflytelse på kommunedelplanen. Innflytelsen avspeiles i planen som omdanner området nedenfor Stakkevollvegen fra industriområde til boligområde, men med noen viktige offentlige etater, som brannvesen og politi. Området på oversiden av Stakkevollvegen blir i hovedsak uendret, det vil si at det fortsatt skal være preget av småhusbebyggelse.

Noen av målene for brikken «Nordøya» er blitt realisert. Noen bedrifter er flyttet til området, blant annet Remiks, mens andre planlegger sin framtid på Nordøya: Skipsverftet og Tromsø stålindustri. Denne samlokaliseringen er i tråd med intensjonene i «Spillet om Tromsø».

5. DEN SAKTE VANDRINGEN

I tiden da «Spillet om Tromsø» fant sted, holdt Knut Eirik Dahl en forelesning ved Arkitektskolen i Aarhus ved den nyopprettede avdelingen for byplan. I sin forelesning, som hadde tittelen «Arkitektens begrepsapparat og byens kodeks», forklarte Dahl den tenkningen som ligger bak metodikken i hans prosjekter, blant annet «Spillet om Tromsø».

Utgangspunktet for metoden forklares som den tiltagende globaliseringen som påvirker lokale områder i verden. Globaliseringen framstilles som den nye verdensorden som erobrer byer, land og landskap – landskap som tidligere fortonte seg som uberørte blir satt i bevegelse. Det oppstod en overgangstilstand som Knut Eirik Dahl kaller for «a state of transition»¹¹⁹.

Utfordringen er, ifølge Dahl, knyttet til å endre verden til noe vi kan like. Dahl foreslår at nøkkelen til en vellykket endring ligger i å studere samtiden. Endringsbilder kan være uklare, og derfor er det viktig å studere den store konteksten og de store strukturene. Eksempler på dette er beskrevet i boken «Living Antropology» av Edward T. Hall. Fortellingen handler om et regjeringsprogram på 1930-tallet blant indianerne i New Mexico, USA. Kort oppsummert ble det tradisjonelle jordbruket rasjonalisert og effektivisert. Det resulterte i at indianerstammens sosiale struktur brøt sammen.¹²⁰ Med andre ord, tragedien oppsto som en følge av at et rasjonelt og effektivt system ble innført uten at man på forhånd hadde kunnskap om indianerstammens livsform.

¹¹⁹ Dahl («Arkitektens begrepsapparat og byens kodeks») s 1f

¹²⁰ En av Hopistammene hadde tilhold på toppen av en meza. Dit kom en velmenende amerikansk lærer for å undervise. Etter kort tid støtte han på noe som for ham virket urimelig. Like under mezaen lå det god dyrkningsjord, men ingen dyrket denne. I stede gikk indianerne svært langt fra mezaen for å dyrke fjerntliggende områder. Læreren tok opp dette med indianerne, og hevdet at det var dumt og urimelig å ikke dyrke den nærmeste jorden. Han fikk til svar at det var Bjørne-klanen som bestemte, fordelte og styrte jordas kultivering. Hans argumenter vant likevel fram. Dette førte til to ting. For det første at jorda ble satt under press som forstyret den økologiske balansen. For det andre førte det til at stammens leder, som selv var av Bjørne-klanen, mistet sin status. I løpet av kort tid brøt stammens sosiale struktur sammen og tragedien utfoldet seg i en årrekke.

I konkurransen om Ørestaden, noen få år før «Spillet om Tromsø, lanserte Dahl uttrykket «det vi ikke kan like». Dette var et uttrykk for motstand som strategi, beskrevet på følgende måte:

De urbane idealene lyser sterkere enn landskapsforståelsen. Det urbane rommets grenser er et intellektelt hinterland. Forholdet mellom det bebygde og landskapets videre liv er dømt til å være et hovedtema i det kommende urbane rom (the civic space of the future).

Vårt konsept er enkelt. Det er svært sakte vandring, med en skala av virkemidler, langs forskjellige livslinjer, for å hindre og påvirke utbyggingens form og innhold.

Hvert enkelt element, hvert spor som beskriver det kommende produserte og mentale landskap er å betrakte som noe som yter motstand.

En kanal eller sjø formulerer en ideverden for det som kommer. En plantet skog som vokser i 20 år avkrever respekt og omtanke.

Et felt der all natur er under omdanning i 30 år setter søkelyset på seg selv, og blir et alternativ til enhver utbyggingsstrategi.

Vårt konsept er å undersøke hvordan et slik kommende landskap kan ta form og yte motstand – med andre ord gi form, i tid.¹²¹

Utsagnet prøver å forklare den tenkemåten en møter det landskapet som skal defineres og utvikles med. Planleggingens hovedoppgave er å definere landskapet og gi det betydning i nye sammenhenger. Landskapet må med andre ord omformuleres slik at det finner sin plass i den framtidige utformingen av bygg som vil finne sted i landskapet. Undersøkelsen av det kommende landskapet bør utrede hvordan landskapet og det bygde vil forholde seg til hverandre i framtiden.

Min kartlegging av brikkene i forprosjektet «Spillet i Tromsø» viser at metoden bak «Spillet»

¹²¹ Dahl («Arkitektens begrepsapparat og byens kodeks»), s. 11f

består av flere deler. Jeg har skilt delene fra hverandre og kommet fram til at metoden bak «Spillet om Tromsø» besto av 15 faser. Stort sett er alle fasene brukt i alle analysene. Siden alle brikkene hadde ulike styringsgrupper og forskjellige problemstillinger, var det ulike holdninger og tilnærminger til analysearbeidet, men metoden var i veldig høy grad den samme. Antall faser som jeg har kommet fram til kunne blitt mindre fordi fasene 13 og 14 kan oppfattes som en helhet, men jeg har valgt å skille dem fordi fase 13 viser framtidige muligheter i landskapet, mens fase 14 presenterer scenarier for området basert på mulighetene i fase 13. Hver av de 15 fasene har jeg gitt en tittel. Jeg har valgt å gjøre det for å identifisere fasene lettere.

De 15 fasene var følgende:

1. **Gjeldende planer i området**

Kartlegging av tidligere planer for området. Utredning av hva slags planer som fins (områdeplaner, kommunedelplaner, reguleringsplaner) og innholdet i disse.

Kartleggingen av eksisterende planer fokuserte særlig på planenes hovedformål. Alle aktuelle planer ble lagt fram med plankart og kort beskrivelse av innholdet, og eventuelt en redegjørelse for deres status i dag. Ulike plannivåer skulle framstilles hver for seg, gjerne for å se i hvor stor grad de overordnede planene stemte overens med reguleringsplaner i området. Alle reguleringsplaner i området ble lagt ned på et felles kart, slik at visuell sammenlikning mellom plankart og overordnede planer skulle bli lettere.

2. **Struktur**

Kartlegging av hovedstrukturer i området. Grafisk framstilling av hvilke hovedakser, veier, naturlige inndelinger og egenskaper som karakteriserer området. Hver av egenskapene skulle framstilles grafisk på eget kart, slik at det kunne dannes et eget bilde av hver av strukturene i området og et samlet bilde av hovedstrukturer i landskapet gjennom flere historiske perioder.

3. **Historisk utvikling**

Utarbeidelse av en felles grafisk framstilling av den historiske utviklingen av området. Den historiske utviklingslinjen skulle plasseres inn i en større grafisk kontekst, gjerne i

forhold til området som omfatter alle områdene (brikkene). Den grafiske framstillingen skulle være organisert kronologisk. Framstillingene skulle helst omfatte utviklingen av landskap med veinett, bolig og industri.

4. **De store historiske endringer**

Identifisering av store endringer. Ut fra de grafiske framstillingene og analysene av endringer i landskapet er det mulig å se om det er noen perioder hvor det har skjedd større endringer av betydning for området. Slike endringer ble kalt for «bruddets tid». Endringene ble visualisert ved hjelp av fotografier/bilder og et kart som viste områder hvor bruddet har skjedd.

5. **Transportnett**

Utredning av områdets kommunikasjonsnett. Denne utredningen ble et eget punkt i «Spillet om Tromsø» og fikk stor betydning for prosjektet. Veinettets utvikling over tid ble visualisert slik at eventuelle endringer ble markert på en kronologisk tidslinje. Endringene kunne for eksempel være endring av hovedvei gjennom området eller etablering av nye veier tvers over det eksisterende veinettet. Det eksisterende veinettet kunne også sees på som den etablerte retningen i området, for eksempel nord–sør, mens «brudd» kunne oppstå ved etablering av nye veier i retning øst–vest.

6. **Endringer i eiendomsstruktur**

Landskapsverdier eller endringer av verdier ble også kartlagt gjennom grafiske framstillinger som viste endringer i eiendomsstruktur, for eksempel endringer mellom ulike formål som bolig og industri. Også her ble visuelle framstillinger (kart) brukt for å framstille endringer langs en tidslinje. Etableringen av boliger i et område eller endringer i landskapet fra natur- til bolig- eller industriområder kunne dermed ses i sammenheng med det forrige temaet: veinettets utvikling over tid. Kartleggingen kunne også avsløre andre egenskaper ved området. For eksempler viste «Analysen av områdene langs Stakkevollvegen» at oversiden av landskapet kunne betraktes som fire prinsipielt forskjellige møter med Stakkevollvegen:¹²²

¹²² «Analyse av områdene langs Stakkevollvegen», s. 17

- a. Hus ved veien
- b. Hus i veien (kloss opp i veien)
- c. Hage mot veien
- d. Åpne områder mot veien.

Kartleggingen av boliger kunne også avdekke andre egenskaper som er viktige for å forstå dagens bilde av området, som for eksempel eierstruktur, områder eller tomter med store hager, overgangssoner mellom formål som bolig, vei, friområde eller industri. Eiendomsstrukturer kan også vise konfliktmønstre i området. Grunneiere kan ha ulike interesser. Endring av området kan være av interesse for noen og til ulempe for andre. Konfliktene kommer raskt til syne idet ulike modeller eller planer for området presenteres. Ved konflikter må samarbeidsstrukturer mellom grunneiere drøftes. Områder hvor konflikter oppstår ble kalt for «eiendommenes gjenstridighet».

7. Samtidstilstand

Også dette punktet har landskapsverdier eller endringer av verdier i landskapet som tema. Men dette punktet har, i motsetning til det forrige, ikke noe historisk perspektiv. I denne fasen ble samtidens funksjoner i området kartlagt. Også denne kartleggingen ble visualisert slik at en bedre skulle kunne se både hvilke virksomheter som var der og hvilke som kunne omdannes eller endres. En slik kartlegging kan avsløre at våre forestillinger om et område ikke alltid er i overensstemmelse med realitetene. Analysen av samtidstilstanden skulle ikke bare avdekke bygninger og deres funksjoner og endringspotensiale, men også potensialet for bruken av rommene mellom bygningene – «mellomrommets bruk»¹²³.

8. Øyefangere

«Frozen Delight» er et begrep som ble brukt under «Spillet om Tromsø». Begrepet viser til objekter som «har kraft til å påvirke våre sanser og vår vilje til å rive oss med inn i en indre verden og fjerne oss fra det ytre»¹²⁴. Disse objektene kan være bygninger eller former i landskapet som får oss til å stoppe opp et øyeblikk. Slike objekter er det

¹²³ «Analyse av områdene langs Stakkevollvegen», s. 23

¹²⁴ Op.cit. s. 24. Fra Dante: *Den guddommelige komedie*, «Purgatorio»

viktig å kartlegge og dokumentere slik at deres potensiale kan brukes i en eventuell omdanning av området.

9. **Flatestudie**

«Notation erotique» er et begrep som ble brukt under «Spillet om Tromsø». Begrepet viser til det vi egentlig kaller for flatens kvaliteter. Med «flate» menes først og framst flater på bakkenivå, kaier, utfyllinger osv. Kartleggingen av flatens kvaliteter var ment å skulle vise kvaliteter ved eller manglende bearbeiding av eksisterende flater.

Kartleggingen var viktig for å kunne vise eksisterende kvaliteter og et eventuelt forbedringspotensiale med sikte på å etablere bedre sammenheng og kvalitet i områdets flatestruktur. Flater i området skulle dokumenteres ved hjelp av fotografi og kart.

10. **Hindringer i det framtidige landskap**

Å se landskapets potensiale er å se «det nye landskapet». «Det nye landskapet» kan være det landskapet som ikke finnes i samtiden, men som kan finne sted og spille en rolle i framtiden. Det betyr at nåtidens landskap er ikke et endelig produkt. Det kan endre både innhold og form. I kartleggingen av et landskaps potensiale er det også viktig å kartlegge den andre siden av landskapsegenskaper, nemlig hindringer.

Kartlegging av hindringene vil også vise hvor krevende det kan være å omdanne et landskap.

11. **Arkitekturanalyse**

For å kunne se bygningers potensiale, er det nødvendig først å se de kvalitetene som allerede kjennetegner den eksisterende bygningsmassen. Det krevde en arkitekturfaglig analyse. «Analysen av områdene langs Stakkevollvegen» delte bygninger i fem kategorier:

- a. Store overdekninger i landskapet – åpne konstruksjoner med store romhøyder.
- b. Mobile enheter – brakker, containere og lignende.
- c. Lagringsobjekter – oljetanker, siloer og lignende.
- d. Programmatisk sammensatte bygg. Sammensatte bygg som har ulike funksjoner.

- e. Kompliserte anlegg – hybrider. Bygninger som har konstruksjoner fra forskjellige epoker og er tilpasser og utviklet etter funksjonsendring.

I analyse av vestre brohodet ble det etablert et kategori til: De store prosjektets sted. Det er stedet som foreslås foreslås, eller det er ambisjoner om prosjekter med stort utbyggingspotensiale. Potensialet er så stort at det ikke finnes lignende i hele området.

Det er mulig å lage både flere og færre kategorier avhengig av funksjonene og de estetiske kvalitetene til de bygningene som skal analyseres. Alle kategoriene og de enkelte konstruksjonene og bygningskvalitetene ble visualisert enten ved hjelp av kart eller fotografi eller tegning.

12. **Veiens rom.**

I «Spillet om Tromsø» er veiene en viktig egenskap ved hver av brikkene.

Landskapsanalyser og arkitekturanalyser skulle vise muligheter for framtidig omdanning av områder, og veinettet spilte en rolle i denne sammenhengen.

Omplassering og omdanning av veier hørte med til de mange formene for endring som kunne være aktuelle. Veibaner, fortau, sykkelstier, busslommer, avkjørsler og parkeringsplasser inngår i denne analysedelen. I likhet med landskap og bygninger har veinettet et endringspotensiale som kan visualiseres i en grafisk framstilling. En trafikkanalyse av et mulig framtidig område er viktig for å kunne se konsekvenser omdanninger kan føre med seg, ikke bare for selve området, men for byen i sin helhet. Konsekvenser av trafikk i ett område smitter lett over til andre områder.

13. **Subtraksjon**

Revitalisering av landskapet var den målsetningen alle analysene skulle lede fram mot.

I denne fasen var man opptatt av de framtidige mulighetene som kunne ligge i landskapets omdanning eller revitalisering. Nye måter å bruke landskapet på ble presentert i denne delen av analysen. Stedskvaliteter kunne knytte til seg nye funksjoner. Det kunne være nye virksomheter som hadde oppstått som et resultat av omdanningen eller eksisterende virksomheter som ble foreslått flyttet til området på grunn av nye kvaliteter i området. Omdanningen var en mulighet hvor bygninger forsvant og virksomheter ble endret. Dette ble kalt for subtraksjon.

14. **Scenarier**

I denne delen, som kan betraktes som en forlengelse av den foregående delen, presenterte man ulike scenarier som kan oppstå i framtiden. Scenariene, eller de såkalte «tematiske konseptene», kunne omfatte bolig- eller industriområder, eller en kombinasjon av bolig- og industriområder. Scenariene ga ingen fasitsvar, men var ment som forslag til mulige framtidige strategier. Et område kunne dermed gis flere ulike scenarier. Scenariene ble visualisert ved hjelp av tegninger og skisser. Disse var laget slik at en lett kunne forestille seg hvordan enkeltdele kunne flyttes eller fjernes innenfor scenariet.

15. **Oppsummering**

I metodens avsluttende fase oppsummeres undersøkelsen. I denne fasen gis det også råd om hvordan planmyndighetene best kan forstå sammenhengen mellom de ulike delanalysene og «Spillet» som helhet. I denne fasen ble det også reflektert over hvilke ressurser som ville kreves for å «se litt inni framtiden»¹²⁵.

Etter min mening innfridde ikke «Spillet om Tromsø» de forventningene som ble lansert på 1990-tallet i forbindelse med «Nasjonalt program for utvikling av fem miljøbyer» og «Agenda 21». «Spillet om Tromsø» er heller ikke forenlig med formålsparagrafen til plan- og bygningsloven av 2008. Det betyr ikke at metoden bak «Spillet om Tromsø» ikke kan brukes videre, men den må definitivt endres og tilpasses dagens krav i plan- og bygningsloven.

I seg selv er de 15 fasene som jeg har kommet fram til ikke i konflikt med lovens formålsparagraf, men «Spillet»s praktisering av åpenhet og deltakelse er i konflikt med intensjonene i plan- og bygningsloven.

¹²⁵ «Analyse av områdene langs Stakkevollvegen» s. 49

Med referanse til Bourdieus teori om kultur- og smakssosiologi kunne en si at «Spillet om Tromsø» bidrar til å opprettholde etablerte sosiale posisjoner og livsstiler i det sosiale rom. Feltet får bli stabilt. Det ble ikke gitt mulighet til endring. Det betyr at de gruppene i Tromsø som hadde definert verdier fikk muligheten til å beholde makten ved hjelp av «Spillet om Tromsø». Deres innflytelse på planleggingen av Tromsø var stor. Det samme var innflytelsen til planleggerne, de som hadde kulturell kapital.

Jeg vil påstå at «Spillet om Tromsø» hadde karakter av å være en instrumentell form for planlegging. Instrumentell planlegging baserer seg på tanken om at fremtiden lar seg låse til et bestemt planlagt forløp. Det kan sies at «Spillet om Tromsø» til dels hadde den karakter. Jeg sier til dels fordi «Spillet» presenterte tre ulike framtidige alternativer for området, var det tre ulike veier til å komme til ett og samme mål. Banfield hevder at denne typen planleggingsprosesser utfolder seg i minimum fire trinn, hvorav de tre første etter mitt syn har klare likhetstrekk med «Spillet om Tromsø». Jeg mener at planleggere bak «Spillet om Tromsø» gjennomførte forprosjektet i henhold til de kravene som den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen krever. I arbeidet med brikkene formulerte planleggerne klare og tydelige mål (omdanning). Ulike handlingsalternativer ble analysert ved hjelp av de femten fasene. Det resulterte i forskjellige alternativer med konsekvenser for de enkelte områdene og byen som helhet. Planleggerne bak «Spillet om Tromsø» gjennomførte ikke i sin helhet det siste trinnet i Banfields beskrivelse av den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen. Analysen av brikkene utpekte ikke noe klart framtidig alternativ, men skisserte i stedet tre klare muligheter for videre planlegging. «Spillet om Tromsø» fulgte de første tre av Banfields fire trinn i den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen, men ønsket ikke at analysen skulle gi endelige svar.

«Spillet om Tromsø» hadde etter mitt skjønn klare innslag av instrumentell planlegging. Arbeidsprosessen hadde bare plass for et begrenset antall utvalgte grupper og individer, hvilket er i tråd med den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen som forutsetter at «planlegger har eller kan skaffe seg nødvendig kunnskap for å løse problemet.»¹²⁶ «Spillet om Tromsø» baserte seg på akkurat denne logikken. Ved å hente inn noen få utvalgte grupper i

¹²⁶ Amdam og Veggeland, s. 119

samfunnet og lukke prosessen for de øvrige, trodde planleggerne bak «Spillet om Tromsø» at de hadde eller kunne skaffe den kunnskapen som trengtes for å lage framtidige løsninger for områdene/brikkene. Grunneierne på sin side fikk mulighet til å forhandle fram sine interesser. «Spillet om Tromsø» var en hybrid sett i lys av planleggingstradisjon. På den ene siden fikk planmyndigheten og de største interessegrupper mulighet til å forhandle fram

Den største endringen som kreves for at metoden bak «Spillet om Tromsø» skal kunne være mer legitim, er innføring av åpenhet og inkludering, særlig for de gruppene i samfunnet som ikke tilhører makteliten. Bare ved å ta hensyn til grunnleggende demokratiske prinsipper som åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning kan metoden bak «Spillet om Tromsø» tas i bruk i vår samtid.

6. KONKLUSJON

Selv om «Spillet om Tromsø» fant sted for 15 år siden, og selv om det bare var et forprosjekt, har jeg i løpet av arbeidet med denne avhandlingen forstått at forprosjektet har en struktur som kan gjøres gjeldende for bruk i vår tid, selvfølgelig med de nødvendige tilpasninger til vår egen tid. Det var også intensjonen da forprosjektet startet. Tromsø kommune var klar i sin oppfatning om at forprosjektet skulle danne grunnlag for videre planlegging.

Min konklusjon er at de 15 fasene jeg har beskrevet ikke er i konflikt med lovens formålsparagraf, men «Spillet»s praktisering av åpenhet og deltakelse er i konflikt med intensjonene i plan- og bygningsloven. «Spillet om Tromsø» foregikk i en tid som stilte nye krav til kommunal planlegging, krav som handlet om miljøhensyn og demokratisering av planleggingsprosessen, og «Spillet» tok tak i disse to viktige utfordringene. Etter å ha undersøkt resultatet av «Spillet», vil jeg påstå at prosjektet lyktes delvis. Det vil si, «Spillet» lyktes godt i å adressere miljøhensynene, men lyktes dårlig i å praktisere planlegging på demokratisk vis.

Når det gjelder miljøhensyn, lyktes «Spillet om Tromsø» med å foreslå løsninger som inkluderte reduksjon av arealbruk, reduksjon av energiforbruk, mer miljøvennlig transport, reduksjon av luftforurensning og støy, sikring av trygt og stabilt miljø samt styrking av sentrum som møtested for handel og kultur og mange av de andre forutsetningene som ble stilt for en vellykket miljøbyutvikling. Forestillingen om en konsentrert byutvikling rundt Tromsøysundet sto sentralt i bestrebelsene på å utvikle og endre Tromsø. Byen skulle være konsentrert, den skulle få tilbake deler av sine tapte steder, nye områder skulle vokse opp fra sundet – terra nova¹²⁷ skulle vokse fram i Tromsø. All industri skulle flyttes ut for å gi plass til nye boliger, mens hovedtrafikkforbindelsen skulle være en ring mellom Tromsøya og fastlandet. «Spillet om Tromsø» tenkte helhet, bærekraft og miljø, og resultatet ble konsentrert bosetning.

¹²⁷ Terra nova (lat.) – ny jord

I samme grad som jeg oppfatter «Spillet om Tromsø» som et vellykket miljøbærekraftig byutviklingsprosjekt, oppfatter jeg at «Spillet» mislyktes som demokratisk planleggingsverktøy. En av hovedintensjonene bak «Nasjonalt program for utvikling av fem miljøbyer» var demokratiseringen av planprosesser der stemmene til de svakeste gruppene i samfunnet – kvinner og ungdom – skulle bli hørt. På dette punktet innfridde ikke «Spillet om Tromsø» i det hele tatt. Min oversikt over deltakere i «Spillet om Tromsø» viser at grupper med sterk kulturell, sosial og ikke minst økonomisk kapital fikk muligheten til å påvirke planleggingen av Tromsø. I denne forstand ble de etablerte strukturene i samfunnet videreført. Min oppfatning er at strukturene også ble forsterket ved hjelp av «Spillet om Tromsø» i den forstand at gapet mellom de som hadde kapital og de som ikke hadde det, ble større. Den rollen grunneierne spilte i planleggingen, eksemplifiserer dette. Det er iøynefallende at «Spillet om Tromsø» unngikk å involvere de små grunneierne i sitt arbeid. Det virker som «Spillet» ville unngå konflikt. Man ville heller utføre sine analyser uten medvirkning fra de som holdt til i området, de ville analysere «utenfra og inn». De som kjente områdets kvaliteter best, fikk ingen muligheter til å uttrykke sine meninger og ønsker om utviklingen av sine eiendommer og områder. «Spillet om Tromsø» involverte i stedet de privilegerte gruppene i samfunnet, de med kunnskap og økonomisk makt. Bruken av språklige begreper i «Spillet om Tromsø» styrket planleggerens makt basert på kunnskap om arkitektur, byutvikling og omdanning.¹²⁸ Med andre ord styrket de sin ekspertmakt.¹²⁹ Den språklige makten hjalp dem til å posisjonere seg bedre i hierarkiet og til å heve seg over de som ikke hadde like stor grad av kunnskap.

Ved å sammenlikne den rasjonalistisk-instrumentelle tenkningen med den medvirkende tekningen har jeg dannet meg et inntrykk av hvilken planleggingstradisjon «Spillet om Tromsø» hører til. Siden jeg ~~har~~ allerede har konkludert med at «Spillet om Tromsø» ikke representerte en demokratisk planprosess, kan vi utelukke at «Spillet» hører til innenfor den kommunikative planleggingstradisjonen. Ifølge Benveniste, i boken *Mastering the Politics of Planning* (1989), er medvirkningstenkning dominerende i langsiktig planlegging, mens den rasjonalistisk-instrumentelle tenkningen er dominerende i kortsiktig og gjennomføringsorientert planlegging. Langsiktig planlegging er en politisk aktivitet, mens

¹²⁸ Østerud, s. 247 - 257

¹²⁹ Idem

kortsiktig planlegging er en administrativ-teknisk aktivitet.

Benvenistes påstand ser ut til å gjelde for «Spillet om Tromsø». Dersom «Spillet» defineres som et forprosjekt for gjennomføringsorientert planlegging, kan det sies at Benvenistes definisjon plasserer «Spillet» i den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingstradisjonen. Etter mitt syn har «Spillet» mange likhetstrekk med den rasjonalistisk-instrumentelle tenkningen, men det skiller seg også fra denne på noen måter. Den rasjonalistisk-instrumentelle tenkningen baserer seg på tanken om at framtiden lar seg låse til et bestemt planlagt forløp. Jeg vil påstå at «Spillet om Tromsø» ikke baserte seg på en slik tanke. Det vil si, «Spillet om Tromsø» praktiserte de tre første fasene i Banfields framstilling av den rasjonalistisk-instrumentelle planlegging, men ikke den fjerde og siste fasen. «Spillet om Tromsø» unnlot med andre ord å velge hvilket alternativ som skulle legges til grunn for den videre planlegging, og presenterte i stedet ulike scenarier for framtiden. I arbeidet med brikkene formulerte planleggerne klare og tydelige mål. Ulike handlingsalternativer ble analysert i de førnevnte femten fasene. Det resulterte i forskjellige alternativer med konsekvenser for de enkelte områdene og byen som helhet. Planleggerne bak «Spillet om Tromsø» ønsket imidlertid ikke at analysen skulle gi endelige svar.

Også når det gjelder deltakelse, hadde «Spillet om Tromsø» klare innslag av rasjonalistisk-instrumentell planlegging. Arbeidsprosessen hadde bare plass for et begrenset antall utvalgte grupper og individer, hvilket er i tråd med den rasjonalistisk-instrumentelle planleggingen som forutsetter at «planlegger har eller kan skaffe seg nødvendig kunnskap for å løse problemet.»¹³⁰ «Spillet om Tromsø» baserte seg på akkurat denne logikken. Ved å hente inn noen få utvalgte grupper i samfunnet og lukke prosessen for de øvrige, trodde planleggerne bak «Spillet om Tromsø» at de hadde eller kunne skaffe den kunnskapen som trengtes for å lage framtidige løsninger for områdene/brikkene. Grunneierne på sin side fikk mulighet til å forhandle fram sine interesser. «Spillet om Tromsø» var en hybrid sett i lys av planleggingstradisjon – en hybrid av rasjonalistisk-instrumentell planlegging og forhandlingsplanlegging. Grunneiere, interesseorganisasjoner og offentlige etater fikk muligheten til å delta i planleggingen, og dermed til å bidra til utformingen av framtidens

¹³⁰ Amdam og Veggeland, s. 119

Tromsø.

Jeg er av den oppfatning at argumentet til Forester om at offentlig planlegging må oppfattes som et forhandlingsspill mellom krefter i samfunnet gir en god beskrivelse av det som skjedde i «Spillet om Tromsø». Forprosjektet dannet grunnlag for videre planlegging i Tromsø, men det var ingen objektiv fordelingsvirksomhet eller tiltaksrettet virksomhet.¹³¹

Min konklusjon er at «Spillet om Tromsø» delte befolkningen i to grupper. Den ene gruppen besto av de jeg vil kalle «de usynlige» (det store flertallet av befolkningen som ikke fikk anledning til å delta i forprosjektet) og den andre gruppen besto av «stedsutviklere» (de få aktørene som fikk anledning til å delta aktivt i forprosjektet). En slik form for stedsutvikling fører til at de «de usynlige» opplever at de ikke har noen innvirkning på planleggingsprosessene, og føler seg fremmedgjorte og ekskluderte.¹³²

Den planleggingstradisjon som «Spillet om Tromsø» baserte seg på, er ikke forenlig med dagens plan- og bygningslov. Dersom et lignende forprosjekt skal finne sted i fremtiden, vil det være tjenlig å åpne prosessen opp, slik at også «de usynlige» får anledning til å delta. Den gjeldende plan- og bygningsloven bygger på åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning. Bakgrunnen for dette er ønsket om mer demokrati og ønsket om å dekonstruere dominerende representasjonsformer. Det betyr at de med sterk kulturell, sosial og økonomisk kapital må dele sin makt med de som ikke har like mye makt. Min påstand er at «Spillet om Tromsø» kan tolkes som et skalkeskjul for at dominerende representasjoner i samfunnet skulle få større spillerom. Ekspertmakten (arkitekter og planleggere) og den økonomiske makten (de store grunneierne) hadde forsterket sine dominerende posisjoner i samfunnet. Min analyse viser imidlertid at det også var konflikter innenfor disse gruppene. Spillebrikken «Vestre brohode/Seminartomta» og «Tromsdalen» er eksempler på at grunneierne ikke klarte å bli enige om framtidig bruk av eiendommene. I Tromsdalen var den kollektive tankegangen blant grunneierne fraværende. All utvikling foregikk fragmentert, stykkevis og delt. Slike holdninger var ikke tjenlige verken for det aktuelle området eller de andre brikkene i «Spillet». Alt henger jo sammen, slik det også ble påpekt under arbeidet med forprosjektet.

¹³¹ Jensen, s. 23

¹³² Røe og Vestby, s. 44

Konflikten mellom grunneierne viser at den som egentlig har makt innenfor byutvikling og planleggingen er de økonomiske interessene. Selv om ekspertmakten og den økonomiske makten samarbeidet, måtte ekspertmakten gi tapt overfor den økonomiske makten når det kom til konflikter. Konklusjonen må dermed bli at «Spillet om Tromsø» ga representanter for den økonomiske makten rett til å bestemme over utformingen av steder – utformingen av de fysiske rammene i Tromsø – de rammene som bidrar til å bestemme hvordan vi oppfatter og identifiserer oss med stedet. På den annen side kan ikke stedsutvikling drives av hvem som helst og med hvilken som helst mening.

Det er viktig å erkjenne at steder produseres gjennom politisk-økonomiske prosesser og blir gjenstand for kulturelle distinksjoner som kan få stor sosial betydning, og som former, reproducerer og regulerer stedsutviklingen. Men skal det finnes en politikk for stedsutvikling, må det også kunne frambringes kunnskap om intersubjektive, eller kollektive, språklige og sosiale praksiser som 'rammer inn' og former et sted.¹³³

Min konklusjon er at «Spillet om Tromsø» så på brikkene som kapital- og interesseobjekter. Faggruppen som stod bak analysen skjønnte at planlegging må pendle mellom del og helhet. Det ene stedet står i et avhengighetsforhold til andre steder. «Spillet om Tromsø» viste at et sted ikke kan planlegges uten å ta hensyn til faktorer som ligger utenfor selve planområdet. Det er hovedsakelig funksjonen og formålet til et område som kan påvirke et annet område som geografisk kan ligge relativt langt unna. Endringer i det ene området kan ha stor innflytelse på utviklingen i et annet område. Det er alltid de fysiske rammene som danner grunnlag for endringen.

Jeg mener at videre planlegging av Tromsø bør baseres på metoder som ser hele Tromsø i sammenheng, og ikke hvert område for seg. Ved å planlegge hvert område uten å analysere helheten kan resultatet bli det jeg vil kalle subjektiv aggresjon. De som har ansvaret for å iverksette en planlegging som evner å se enkeltområder i sammenheng med hverandre og helheten av områder, er hovedsakelig politikere, byråkrater, arkitekter og planleggere. Og det

¹³³ Idem

må skje i henhold til den gjeldende plan- og bygningslovens krav om åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning, slik at også de som ikke er ressurssterke får mulighet til å bidra i utforming av sine omgivelser.

LITTERATURLISTE

Bøker og artikler

Alvesson, Mats og Kaj Sköldbberg (2009 [2000]): *Reflexive Methodology*, SAGE Publication Ltd, London

Ambrose, Gavin, Paul Harris & Sally Stone (2008): *The Visual Dictionary of Architecture*, Ava Publishing SA, London, s. 160

Amdam, Jørgen og Noralv Veggeland (2007 [1991]): *Teorier om samfunnsplanlegging*, Universitetsforlaget, Oslo

Fimreite, Anne Lise og Medalen, Tor (red.) (2005): *Governance i norske storbyer – Mellom offentlig styring og privat initiativ*, Scandinavian academic press, Oslo

Flyvbjerg, Bent (1991): *Rasjonalitet og magt II*, kap. 10, «Ti udsagn om rationalitet og magt», Akademisk forlag, København

Fuglsang, Lars og Poul Bitsch Olsen (red.) (2009 [2004]): *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne*, Roskilde Universitetsforlag, Fredriksberg

Healey, Patsy (2003): *The Communicative Turn in Planning theory and its Implications for Spatial Strategy formation*. In Campbell S. and Fainstein, Susan S. (eds): *Readings in Planning Theory*. Wiley-Blackwell. 237 – 256.

Hillier, Jean (2007): *Stretching Beyond the Horisont – A Multiplanar Theory of Spatial Planning and Governance*, Bodmin, Cornwall, MPG Books Ltd

Hillier, Jean and Healey, Patsy, (2010): *The Ashgate Research Companion to Planning Theory – Conceptual Challenges for Spatial Planning* Bodmin, Cornwall, MPG Books Ltd

Holme, Idar Magne og Solvang, Bernt Krohn (1996) (3. utgave 1996, 2, oppslag 1998): *Metodevalg og metodebruk*, Otta, TANO AS

Relph, Edward (1976): *Place and placelessness*. London : Pion Limited

Søndergaard, Dorte Marie (2000): «Destabiliserende diskursanalyse: veje ind i postrukturalistisk inspireret empirisk forskning» i Hanne Haavind (red.): *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo: Gyldenal akademisk. s. 60-104.

Sørensen, Scott, Anne m.fl. (2008): *Nye kulturstudie*, Scandinavian Academic Press c/o Spartacus Forlag AS, Oslo

Østerud, Øyvind, *Makten og demokratiet – En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen* (2003), Oslo, Gyldendal Norsk Forlag AS

Rapporter

Blå arkitektur landskap, Nils Mjaland arkitekt mnal, 0498: «Bjørnstranda – Stakkevollveien – Tromsø - Illustrasjonsdokument til reguleringsarbeidene for Bjørn Eiendom AS» (1998)

Johannessen, Katja (2008): *Livet mellom bygningene*, NIBR-rapport, 2008:18, Norsk institutt for by- og regionforskning, Oslo

Tromsø kommune, anleggsseksjonen, Grøner Lunde og Nilsen a/s, Forprosjekt Opprusting av Stakkevollvegen, november 1997 (arkivnummer: 504-1371)

Doktor- / Masteravhandlinger

Dunđerović, Milan (2006): *Torgallmenningen i Tromsø: Fra effektivisering til det humane bylandskap - Analyse av reguleringsplanen fra 1956 og reguleringsforslaget fra 2004*, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Tromsø

Greve, Anniken (1998): *Her. Et bidrag til stedets filosofi*. Doktoravhandling, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø.

Kristiansen, Ronny (2006): *Deltagelse, dialog og dominans - En kritisk undersøkelse av planteori og -praksis*, Institutt for planlegging og lokalsamfunnsforskning, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø

Forelesningsnotater:

Dahl, Knut Eirik: *Utvalgte tekster og forelesninger 1988 – 1997*.

Saksdokumenter:

«70 grader Nord»: «Nedre Tromsdalen – Utbygningsprinsipper og utviklingsmuligheter». Dato: 02. mars 1999.

«70 grader Nord» og «Dahl arkitekter»: «Tromsdalsbrikken». Dato: uten dato.

«Arkitekturanalyse av områdene langs Stakkevollveien». Dato: uten dato.

«Byplananalyse av områdene langs Strandveien». Dato: november 1996.

«Byplananalyse av Vestre brohode/Seminartomta – Utgravninger i den framtidige byen».
Dato: mai 1996.

Dahl, Knut Eirik og Mjaaland, Nils: «Appearing an Disappering Landscapes – The Helsinki Tampere Vision.» Dato: 1993.

«Dahl og Uhre»: «Kommende og forsvinnende landskaper – ‘Tristesse Artique’?». Dato: november 2004.

Tromsø kommune: «Flermulighetsstudie Nordøya Tromsø». Dato: 2002

Brev fra Knut Eirik Dahl til Plansjefen i Tromsø kommune. «Spillet om Tromsø/spillebrikken brohodet». Dato: 23. juli 1995.

Brev fra Knut Eirik Dahl til Plansjefen i Tromsø kommune. «ABC notat». Dato: 20. juli 1995.

Saksframlegg. Saksnummer: 00/4462 /001345/02-TPLAN 1508. Planid. 1508.

Reguleringsplan for MIO – Maritimt industriområde på Nordøya øst. Dato: 15.01.2002.

Arealdel til kommuneplan og boligbyggestrategi 2000 – 2012. Byområdet og de bynære soner. «Sammendrag». Høringsutkast og merknadsbehandling. Uten dato.

Internett

<http://oppslagsverket.dsb.no/content/arkiv/plan-bygg/Bygningsloven/3/5/>, «20. Generalplan».
Nettstedet: DSB. Dato: 14. november 2011.

<http://snl.no/poststrukturalisme>, «poststrukturalisme». Nettstedet: Store norske leksikon.
Dato: 12. november 2011.

<http://www.nordlys.no/nyheter/article6585924.ece>, «Tromsø by fortjener bedre enn byutvikling etter ad-hoc-metoden». Nettstedet: Nordlys. Dato: 04.april 2013.

<http://www.itromso.no/nyheter/article7245439.ece>, «Slik skal byrådet løfte Bolig-Tromsø». Nettstedet: iTromsø. Dato: 14.mars 2013.

<http://www.lovdata.no/all/tl-20080627-071-002.html#1-1>, «Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven)». Nettsted: Lovdata. Dato: 21. januar 2013.

<http://www.kommunetorget.no/HVA-ER-planlegging/Ulike-typer-planlegging/Basis-for-kommunikativ-planlegging/>, «Basis for kommunikatv planlegging». Nettsted: Kommunetorget.no – for planlegging av folkehelse- og rusarbeid i kommunene. Dato: 07. mars 2013.

http://www.dep.no/md/norsk/dok/andre_dok/rapporter/022005-990517/dok-bn.html, «Nasjonal program for utvikling av fem miljøbyer» kapittel: «Forord». Nettsted: Miljøverndepartementet. Dato: 25. januar 2006.

<http://www.dahluhre.no>, «D&U». Nettsted: Dahl & Uhre Dato: 08. juli 2012 og 15.oktober 2012.

Audio-visuell materiale

Intervju: Steenstrup, Erling og Thobroe, Christin (2011-12): *Hvor går Tromsø del 1 og del 2.*

Utstilling i Tromsø Rådhus

CD-rom: «Spillet om Tromsø» (1999)